

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 11/2'2021

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944 (Print)

[https://doi.org/10.37634/efp.2021.11\(2\)](https://doi.org/10.37634/efp.2021.11(2))

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 19 від 17 листопада

2021 р.). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 26.11.2021

Формат 60×84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2021
© "Економіка. Фінанси. Право",
2021

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 11/2'2021

(issued from 1994)

ISSN 2409-1944 (Print)

[https://doi.org/10.37634/efp.2021.11\(2\)](https://doi.org/10.37634/efp.2021.11(2))

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of July 02, 2020 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 on September 24, 2020 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine № 353/10 on December 21, 2017 (accounting and audit).

Registration Certificate – KV № 21620-11520PR on October 12, 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's DOI: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analytik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

The papers must pass selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 19 of November 17, 2021). Full or partial reprint of the

materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 26.11.2021

Format 60×84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office: 01001, Kyiv,

Khreshchatyk str., 44

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analytik", 2021
© "Economics. Finances. Law",
2021

Typography: LLC "International Business
Center"

Головний редактор

Левченко Валентина Петрівна, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України» (Україна)

Шеф-редактор

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик»»; Заслужений юрист України (Україна)

Заступник головного редактора

Головач Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту (Україна)

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Бойко Антон Олександрович, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (Україна)

Величко Олена Георгіївна, к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Вереzubова Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, зав. кафедри фінансів, Білоруський державний економічний університет (Білорусь)

Герасимович Анатолій Михайлович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Криштопа Ірина Ігорівна, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, вчений секретар, Державне підприємство «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування» (Україна)

Полякова Євгенія Сергіївна, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес). Вищий навчальний заклад «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка» (Україна)

Потишняк Олена Миколаївна, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)

Сіскос Евангелос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії (Греція)

Ткаченко Сергій Анатолійович, д.е.н., професор, ректор, Вищий навчальний заклад "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»"; академік Академії економічних наук України (Україна)

Тринчук Віктор Вікторович, к.е.н., доцент, професор кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України (Україна)

Чижевська Людмила Віталіївна, д.е.н., професор, професор кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку, Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

Члени редакційної колегії з правових наук:

Балгімбекова Гульнара, к.ю.н., зав. кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова (Казхстан)

Бригінець Олександр Олексійович, д.ю.н., доцент, професор кафедри, Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова; член Союзу юристів України (Україна)

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, Національна академія внутрішніх справ; Заслужений юрист України, полковник поліції (Україна)

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, зав. кафедри адміністративної діяльності, Національна академія внутрішніх справ (Україна)

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили; академік Національної академії наук вищої освіти України (Україна)

Скоржевська-Амберг Малгожата, доктор філософії, адвокат, кафедра теорії, філософії та історії права, юридичний коледж, Університет Козмінського (Польща)

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету "Україна"; Заслужений юрист України. Член Центральної виборчої комісії (Україна)

Яровий Анатолій Олександрович, к.ю.н., доцент, професор кафедри права публічного адміністрування, Маріупольський державний університет; суддя у відставці (Україна)

Відповідальний редактор: Поповецька-Демченко Леся Петрівна (Україна)

Випусковий редактор: Туманян Анна Оганесівна (Україна)

Editors-in-chief

Valentyna P. Levchenko, Doctor of Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine" (Ukraine)

Volodymyr V. Holovach, PhD in Legal Sciences, Head of the Board of the Audit Firm "Analitik"; Honored Lawyer of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Tetiana A. Holovach, Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit (Ukraine)

Members of the editorial board of Economic Sciences:

Anton O. Boiko, PhD in Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics department, Sumy State University (Ukraine)

Olena H. Velychko, PhD in Economics, Associate Professor of International Finances department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Tatyana A. Verezubova, Doctor of Economics, Professor, Head of the Finances department, Belarusian State Economic University (Belarus)

Anatolii M. Herasymovych, Doctor of Economics, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Iryna I. Kryshchop, Doctor of Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Yurii M. Mantsevych, Doctor of Economics, Associate Professor, Scientific Secretary, State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development" (Ukraine)

Yevheniia S. Poliakova, PhD in Economics, Associate Professor of Finances and Banking department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"» (Ukraine)

Olena M. Potyshniak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Organization of Production, Business and Management department, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine)

Evangelos Siskos, Doctor of Economics, Professor, University of Western Macedonia (Greece)

Serhii A. Tkachenko, Doctor of Economics, Professor, Rector, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»; academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine (Ukraine)

Viktor V. Trynchuk, PhD in Economics, Associate Professor, Professor of Financial Markets department, University of the State Fiscal Service of Ukraine (Ukraine)

Liudmyla V. Chyzhevska, Doctor of Economics, Professor, Professor of Information Systems in Management and Accounting department, State University "Zhytomyr Polytechnic" (Ukraine)

Members of the editorial board of Legal Sciences:

Gulnara Balgimbekova, PhD in Legal Sciences, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University named after E.A. Buketov (Kazakhstan)

Oleksandr O. Bryhinets, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law; member of the Union of Lawyers of Ukraine (Ukraine)

Viktor I. Vasylynchuk, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Operational and Investigating department, National Academy of Internal Affairs; Honored Lawyer of Ukraine, colonel of the Police (Ukraine)

Serhii F. Konstantinov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Administrative Activity department, National Academy of Internal Affairs (Ukraine)

Ihor V. Ozerskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process department, Petro Mohyla Black Sea National University; academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine (Ukraine)

Malgorzata Skorzevska-Amberg, PhD, DSc, Theory, Philosophy and History of Law department, College of Law, Kozminski University (Poland)

Yurii O. Frytskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University; Honored Lawyer of Ukraine, member of the Central Election Commission (Ukraine)

Anatolii O. Yarovyi, PhD in Legal Sciences, Professor of Law and Public Administration department, Mariupol State University; retired judge (Ukraine)

Managing editor: Lesia P. Popovetska-Demchenko (Ukraine)

Issue Editor: Anna O. Tumanian (Ukraine)

ЗМІСТ

<i>ГЛОБА А.О.</i> Проблеми реалізації принципів рівності та змагальності у кримінальному процесі: можливість їх вирішення через запровадження інституту приватного детектива в Україні	5
<i>КОВТУНЕНКО Ю.В., КОВТУНЕНКО Д.Ю., ФОМІНА Н.М.</i> Проблеми і перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні в умовах трансформаційної економіки	12
<i>КОЗЛОВСЬКИЙ М.Р.</i> Переговори й медіація як засоби мирного вирішення міжнародних економічних спорів	16
<i>МОРОЗ Л.А., ПРОСОВИЧ О.П.</i> Модернізація економіки України: стратегічні аспекти	19
<i>ПЕТИК Л.О., КОРЖ М.А.</i> Фінансування соціального захисту в Україні на основі найкращих практик ЄС	23
<i>ПОНОМАРЬОВА О.Б., СИНІПОСТОЛ В.В., ШТАНЬКО А.В.</i> Страхування життя: особливості, сучасний стан та проблеми	29
<i>ЄМЕЛЬЯНОВ О.Ю., МИЩИШИН О.Л., СИМАК А.В.</i> Організаційне та інфраструктурне забезпечення процесів утворення та економічного розвитку транскордонних кластерних структур	34
<i>ГАНАС Л.М., ПАЛЧИНСЬКА С.А.</i> Особливості формування платіжного календаря для підприємств ...	40
<i>ЛАВРИК П.Ю., ТКАЧОВА В.С.</i> Визнання закону неконституційним через наявність законодавчої прогалини: практика Конституційного Суду України	43

CONTENTS

<i>A. HLOBA.</i> Problems of realization of the principles of equality and competitiveness in the criminal process: possibility of their solution by implementation of the private detective institute in Ukraine	5
<i>Y. KOVTUNENKO, D. KOVTUNENKO, N. FOMINA.</i> Problems and prospects for the development of social entrepreneurship in Ukraine in the conditions of transformation economy	12
<i>M. KOZLOVSKYI.</i> Negotiation and mediation as a means of peaceful settlement of international economic disputes	16
<i>L. MOROZ, O. PROSOVYCH.</i> Modernization of Ukraine's economy: strategic aspects	19
<i>L. PETYK, M. KORZH.</i> Financing social protection in Ukraine on the basis of EU best practices	23
<i>O. PONOMAROVA, V. SYNYPOSTOL, A. SHTANKO.</i> Life insurance: features, present state and problems	29
<i>O. YEMELIANOV, O. MYSHCHYSHYN, A. SYMAK.</i> Organizational and infrastructural processes security for formation and economic development of cross-border clusters	34
<i>L. HANAS, S. PALCHYNSKA.</i> Features of formation of payment calendar for enterprises	40
<i>P. LAVRYK, V. TKACHOVA.</i> Declaring a law unconstitutional through the legislative gap: the practice of the Constitutional Court of Ukraine	43

Анастасія Олександрівна ГЛОБА

студентка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4351-5042>

e-mail: anastasiia.hloba.ua@gmail.com

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ РІВНОСТІ ТА ЗМАГАЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: МОЖЛИВІСТЬ ЇХ ВИРІШЕННЯ ЧЕРЕЗ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИВАТНОГО ДЕТЕКТИВА В УКРАЇНІ

Досліджено правову природу принципів рівності та змагальності у кримінальному процесі, їх співвідношення. З'ясовано проблеми їх реалізації на рівні Кримінального процесуального кодексу. Досліджено можливість вирішення цих проблем шляхом запровадження інституту приватного детектива в Україні. Проаналізовано Проект Закону «Про приватну детективну діяльність» з метою з'ясування його недоліків та перешкод у забезпеченні цим інститутом позитивного впливу на реалізацію принципів рівності та змагальності у кримінальному процесі. Для цього здійснено порівняння його положень із відповідними положеннями законодавства США, Франції, Великої Британії з метою пошуку шляхів удосконалення законопроекту та запропоновано відповідні зміни до нього.

Ключові слова: рівність, змагальність, кримінальний процес, приватний детектив, приватна детективна діяльність, досудове розслідування, збирання доказів, принципи кримінального процесу

ВСТУП

У наш час нагальним стало питання запровадження інституту приватного детектива в Україні. Свідченням цього є неодноразові спроби Верховної Ради України прийняти відповідний закон. Нарешті, 17 лютого 2021 р. був прийнятий у першому читанні Проект Закону «Про приватну детективну діяльність», проте, як зазначають науковці, у поточній редакції він містить велику кількість недоліків. Водночас в Україні залишається невирішеною проблема відповідності положень Кримінального процесуального кодексу (КПК) принципам рівності та змагальності у кримінальному процесі. Вчені неодноразово досліджували це питання і пропонували способи їх вирішення, проте відповідні зміни досі не впроваджені. Таке вирішення є необхідним для забезпечення дотримання прав людини, тому доцільним є розгляд можливості розв'язання проблем, що пов'язані з реалізацією принципів рівності та змагальності через запровадження інституту приватного детектива в Україні. Для цього необхідно також встановити, в якій формі необхідно запровадити такий інститут та які недоліки існуючого законопроекту слід усунути, щоб забезпечити його позитивний вплив на забезпечення рівності та дотримання змагальності у кримінальному процесі.

Зазначеній темі присвячували свої праці В.В. Городовенко, О.І. Коровайко, М.А. Костенко, О.Г. Яновська, К.Л. Бугайчук, М.М. Мотуз, О.Ю. Чередниченко, В.О. Черков, П.О. Попов, О.Ю. Чорний, проте у жодній з цих робіт не робилося дослідження можливості позитивного впливу інституту приватного детектива на реалізацію принципів рівності та змагальності у кримінальному процесі.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічну основу роботи складають нормативно-правові акти України, міжнародні нормативно-правові акти, законодавство інших країн, наукові праці, наукові матеріали періодичних видань, ресурси Internet. У ході дослідження застосовуються методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення.

МЕТА статті – дослідження правової природи принципів рівності у кримінальному процесі та змагальності сторін у кримінальному процесі, їх співвідношення, проблеми реалізації, а також можливості вирішення проблем реалізації цих принципів шляхом запровадження інституту приватного детектива в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

У чинній редакції КПК закріплено принципи рівності та змагальності учасників кримінального процесу, що тісно взаємопов'язані між собою. Так, принцип рівності визначений у ст. 10 КПК, в якій зміст цього принципу розкривається через наступні формулювання: «не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених цим Кодексом, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками [2]». Цей принцип також закріплений у ст. 24 Конституції України та у низці міжнародних нормативно-правових актів: Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Бангалорських принципах поведінки суддів, Кодексі суддівської етики [4, с. 22-25].

Проте, як часто зауважують в українській науковій доктрині, застосування цього принципу не обмежується лише нормативним приписом статті в законі. Воно «пронизує» усі положення кримінального процесуального законодавства, оскільки останнє не повинно суперечити правовому змісту цього засадничого критерію. Це підтверджується положенням ст. 7 КПК, в якій встановлюється загальне правило: «зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження [2]». Положення ст. 10 КПК не повністю розкривають ознаки цього принципу, через що у правовій доктрині неодноразово робились спроби найбільш повно описати зміст цього правового явища.

На нашу думку, одним із найбільш повних визначень характеристик засади рівності у кримінальному процесі, є визначення, запропоноване В.В. Городовенком. Науковець визначає, що зміст цього принципу розкривається в таких елементах: а) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак; б) рівність процесуальних прав відносно доведення своєї правової позиції перед судом, а також рівність обов'язків, які випливають із процесуального законодавства; в) застосування судом матеріального і процесуального закону однаково для всіх, незалежно від правового і соціального статусу особи, фактичних і юридичних обставин справи; г) існування єдиної для всіх судової системи, яка передбачає можливість розгляду справи по суті, а також оскарження рішення у справі у вищих судах [5, с. 182, с. 185-186].

Такий підхід підтримує О.І. Коровайко, вбачаючи структуру засади рівності у кримінальному процесі такою: матеріальне підґрунтя – однакова для всіх підпорядкованість закону і суду, процесуальна реалізація – рівні правові можливості участі у відстоюванні своїх прав, свобод та законних інтересів, забезпечувальна основа – заборона дискримінації та надання додаткового захисту окремим категоріям осіб. Відповідно її зміст будуть утворювати такі аспекти: а) рівність усіх учасників кримінального провадження перед законом і судом у процесі застосування матеріального і процесуального закону; б) рівність процесуальних прав і свобод, а також обов'язків учасників кримінального провадження; в) заборона привілеїв чи обмежень прав, свобод учасників кримінального провадження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак; г) позитивна дискримінація окремих категорій учасників кримінального провадження (неповнолітні, іноземці тощо), що фактично ставить їх у суттєво менш несприятливе становище порівняно з іншими учасниками [6]. Така наукова позиція кореспондується з відповідною практикою ЄСПЛ (справи «Домбо Бехеер проти Нідерландов», «Надточій проти України»), в якій вказано, що принцип рівності сторін (принцип процесуальної рівності прав сторін) – один зі складників ширшої концепції справедливого судового розгляду – передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти свою сторону (справу), включаючи докази, в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище порівняно з опонентом [7; 8].

У зв'язку з цим підкреслено, що принцип рівності учасників судового процесу у кримінальному провадженні є необхідним складником гарантії особи – права на справедливий судовий розгляд будь-якої справи, адже провадження у справі може бути насправді справедливим, коли протилежні сторони перебувають в однаковій ситуації [9, с. 296]. Зазначена позиція превалює у вітчизняній правовій думці та впливає зі змісту міжнародно-правових актів. Висловлюється вона і Конституційним Судом України. Так, у своїх рішеннях (№ 9-рп/2012 від 12.04.2012 та № 11-рп/2012 від

25.04.2012) ним із приводу реалізації засади рівності перед законом і судом вказано, що її треба розуміти так, що кожен має гарантовані державою рівні права на захист прав і свобод у судовому порядку та на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку у судах усіх юрисдикцій, спеціалізацій та інстанцій; це також передбачає єдиний правовий режим, який забезпечує реалізацію їхніх процесуальних прав, де сторони повинні мати рівні процесуальні можливості відновлення вказаних прав і свобод [5; 10]. Проте, чи мають сторони рівні процесуальні можливості у кримінальному процесі України? Відповіді на це питання залежить чи повною мірою реалізовано принципи рівності учасників процесу в українському кримінальному процесуальному законодавстві.

Принцип змагальності передбачений у ст. 22 КПК, ч. 1 якої визначає це поняття як самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом [2]. Водночас у ч. 2 цієї статті однією з ознак цього принципу визначено наявність рівних прав у сторін кримінального процесу на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом [2]. Як було вже зазначено раніше, рівність процесуальних прав і свобод, а також обов'язків учасників кримінального провадження є складовою принципу рівності. Виходить, що реалізація принципу змагальності неможлива без попереднього забезпечення принципу рівності, з чого можна зробити висновок про нерозривний взаємозв'язок цих засад кримінального процесу.

З цього питання науковець М.А. Костенко зазначає, що рівність всіх учасників судового процесу перед законом і судом знаходиться у нерозривному зв'язку із рівними правами учасників кримінального судочинства, які, зі свого боку, є змістом змагальності у кримінальному провадженні. Варто звернути увагу, що взаємозв'язок між цими двома засадами найтісніший. О.Г. Яновська, визначаючи структуру засади змагальності, дає нам можливість точніше зрозуміти її сутність. Так, на думку автора, у структурі принципу змагальності доцільно виокремлювати лише два основних елементи: 1) наявність сторін; 2) активність сторін [11, с. 344]. Продовжуючи, автор наголошує, що рівноправність сторін повинна передбачати не тільки рівні можливості представити свої права, а й те, що ні одна зі сторін не повинна мати жодних істотних переваг порівняно з другою стороною. Проте рівність прав сторін не може означати їх однаковості [11, с. 346]. Отже, відсутність переваг у однієї сторони відносно іншої є реалізацією засади рівності поряд із засадою змагальності [12].

Нерозривний зв'язок, що існує між цими засадами прослідковується в їх реалізації на всіх стадіях кримінального провадження. Не є винятком і стадія досудового розслідування, під час проведення якої забезпечення реалізації цих принципів в їх взаємодії є проблемним, про що неодноразово зазначали українські вчені-правники. Так, ними обґрунтовано стверджується, що, по-перше, незважаючи на закріплену рівність прав сторін на збирання та подання до суду речей, документів,

інших доказів, сторона захисту й далі фактично позбавлена рівної можливості стосовно збирання та подання доказів. Відповідно до ст. 93 КПК України, захисник може лише ініціювати перед слідчим, прокурором, слідчим суддею проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій з метою одержання сприятливої для захисту доказової інформації.

По-друге, закріплене у ч. 3 ст. 93 КПК України право сторони захисту збирати докази шляхом витребування та отримання від органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок тощо у більшості випадків його реалізації належним чином не забезпечене примусом виконання [13].

По-третє, перевага сторони обвинувачення перед стороною захисту виражається і в тому, що остання також частково позбавлена права здійснювати допит свідка і в досудовому розслідуванні. За загальним правилом, допит свідка під час досудового розслідування може здійснювати лише сторона обвинувачення, і лише у виняткових випадках допускається допит свідка іншою стороною кримінального провадження в ході досудового розслідування у судовому засіданні після звернення з клопотанням до слідчого судді про проведення такого допиту (ст. 225 КПК України). Водночас сторона захисту наділена правом отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їхньою згодою лише пояснення, які відповідно до ч. 8 ст. 95 КПК не є джерелом доказів. Крім того, таке право є умовним, адже залежить від волі опитуваних осіб й на відміну від аналогічного права сторони обвинувачення нічим не гарантується [14; 15].

Наявність таких положень у КПК, що не надають можливості стороні захисту самостійно здійснювати певні слідчі дії, з одного боку, зумовлена суспільною необхідністю, адже на практиці сторона захисту зацікавлена, крім пошуку підтвердження обставин, що виправдовують особу чи пом'якшують її відповідальність, але також й у знищенні доказів, що підтверджують обставини вчинення кримінального правопорушення. Враховуючи те, що на відміну від органу досудового розслідування, сторона захисту не може перебувати під жорстким контролем правоохоронних органів держави, зловживання доступом до самостійного здійснення певних слідчих дій у поєднанні з презумпцією невинуватості, може сильно ускладнити процес доказування винуватості особи, що може призвести до ще більш високого рівня безкарності у країні. Проте допоки в органів державної влади буде «монополія» на здійснення слідчих дій, що закріплена у ст. 38 КПК, разом із обмеженим інструментарієм збиранням доказів, що є у сторони захисту, – проблеми, визначені вище, навряд чи будуть повністю вирішені.

Оскільки вирішення цих проблем шляхом надання стороні захисту усіх процесуальних прав, що належать органу досудового розслідування, є складним завданням через високий ризик зловживання цими правами стороною захисту в поєднанні з неможливістю ефективного вживання запобіжних заходів для їх недопущення, необхідним є пошук іншого шляху вирішення цієї ситуації. Одним зі шляхів вирішення

цього питання доцільно розглянути запровадження інституту приватних детективів в Україні як це є у багатьох інших країнах світу. Зокрема, у таких країнах, як США, Франція та Італія приватним детективам надається можливість здійснювати розслідування у кримінальній сфері (збір інформації та доказів у рамках захисту особи у кримінальному провадженні).

Верховна Рада України здійснювала неодноразові спроби впровадження інституту приватного детектива. Так, 17 лютого 2021 р. у першому читанні прийнято Законопроект «Про приватну детективну діяльність», покликаний врегулювати питання діяльності приватних детективів в Україні та їх правовий статус. Цікаво, що цей законопроект не містить визначення поняття «приватний детектив», що, на нашу думку, є його недоліком. Натомість у ст. 1 Законопроекту визначено поняття «приватна детективна діяльність», яке визначається як незалежна професійна діяльність приватного детектива або діяльність детективного агентства з надання замовникам приватних детективних послуг з метою забезпечення захисту їх прав та законних інтересів на платній договірній основі в порядку, визначеному цим Законом [1]. Таке визначення не є зрозумілим без системного аналізу інших норм Законопроекту, оскільки містить поняття, зміст яких розкривається в інших нормах цього акту. Таким поняттям є «приватні детективні послуги». Проте, якщо проаналізувати зміст ст. 13 Законопроекту, що закріплює перелік видів детективних послуг, можна зробити висновки про те, що лише декілька таких видів детективних послуг можуть бути використані у порядку здійснення кримінального процесу. Це збирання, фіксування та дослідження відомостей, необхідних для розгляду справ у кримінальному, цивільному, господарському, адміністративному судочинстві, що передбачене п. 1 ч. 1 ст. 13 Законопроекту. Замовником цього виду послуг може бути лише сторона відповідного провадження. Також цим Законопроектом у п. 6 ч. 1 ст. 13 передбачена можливість здійснення приватним детективом розшуку зниклого (втраченого або викраденого) майна, предметів і тварин [1]. Виходить, що цим законопроектом пропонується залучити приватного детектива до збирання доказів у кримінальному процесі та до пошуку викрадених речей. Такий набір повноважень є досить типовим для світової практики.

Так, законодавство США дозволяє приватним детективам збирати інформацію про злочини або погрози стосовно уряду США й окремих штатів, а також проводити пошук свідків і збирати докази для правоохоронних і судових органів [16; 17; 19]. З одного боку, вітчизняний законодавець у Законопроекті не передбачає можливості пошуку свідків для кримінального провадження, що дещо звужує повноваження приватного детектива у кримінальному процесі, а з іншого – якщо розширювально тлумачити зміст положення п. 1 ст. 13 Законопроекту, то можна дійти висновку, що така діяльність охоплюється його змістом. Проте для ясності закону не зайвим було б прямо передбачити можливість приватним детективам здійснювати пошук свідків у кримінальному провадженні, тому вважаємо відсутність такого уточнення вадою цього акту. Майже ідентично до положень цього Законопроекту рівень участі приватних детективів у кримінальному процесі

встановлює Франція, яка визначає що приватний детектив може здійснювати збір інформації в інтересах клієнта у кримінальних справах [18; 19].

Слід зазначити, що Законопроект не визначає приватного детектива як окремого учасника кримінального процесу. По суті роль приватного детектива, що закладена в цьому акті, полягає в допомозі клієнтові у зборі доказів на його користь з використанням відповідного інструментарію в межах тих процесуальних прав, що надані клієнтові як стороні кримінального процесу. Така ситуація наявна і в інших країнах, де такий інститут уже давно функціонує. Можна сказати, що в цьому полягає правова природа цього інституту. Тому неможливо інституту приватного детектива створити своєрідне приватне «слідство», що повністю зруйнує «монополію» державної влади на здійснення досудового розслідування. Проте є особливості, що роблять можливим застосування цього інституту для покращення ситуації з рівністю та змагальністю сторін у кримінальному процесі. Такі особливості полягають у наявності у приватного детектива особливого інструментарію повноважень, які дозволяють йому реалізувати певні способи збирання доказів у справі в інтересах клієнта, які клієнт не зможе здійснити самостійно чи через свого захисника (адвоката).

Наприклад, у Великій Британії приватний детектив має дуже широкий спектр повноважень, серед яких: доступ до криміналістичної лабораторії поліції Лондона; право доступу до центрального національного поліцейського комп'ютера, за допомогою якого щоденно видається до 120 тис. довідок за запитом про правопорушників. Крім того, приватний детектив водночас може легко, не порушуючи закону, отримати відомості відносно підданих країни. Наприклад, є термінали, через які на цілком законних підставах можна отримати доступ щонайменше до 100 баз даних, зокрема й до комп'ютеризованого довідника компанії British Telecom, а також до повного поіменного списку британських виборців і судових дос'є [19].

Законопроект також визначає певні повноваження за приватним детективом у ст. 15, проте, якщо провести аналіз цих положень, можна констатувати, що більшість прав приватного детектива є дуже обмеженими в їх застосуванні, оскільки надають можливість їх проведення лише за згодою осіб, права яких зачіпають такі повноваження. Наприклад, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 15 Законопроекту приватний детектив має право проводити огляд та вивчення матеріалів, предметів, документів за згодою їх власників або законних користувачів [1]. Так, згода не потрібна лише у тих випадках, коли таке право по суті є у кожного, а не лише у приватного детектива, тобто таке право не є спеціальним. Мова йде про право проводити зовнішній огляд територій, споруд, приміщень, інших об'єктів, доступ до яких не обмежений [1] (п. 3 ч. 1 ст. 15), право здійснювати спостереження на відкритій місцевості, у громадських місцях та на транспорті з метою отримання необхідної інформації [1] (п. 7 ч. 1 ст. 15) тощо. З чого можна зробити висновок, про недостатність надання Законопроектом повноважень для ефективного функціонування такого інституту у кримінальному процесі. Про це також зазначає науковець Ярослав Сербін: зважаючи на такий «тісний» перелік

повноважень приватного детектива, незрозуміло, в чому ж відповідно до законопроекту полягає специфіка детективної діяльності [20]. Цей же науковець вказує на ще одну ваду Законопроекту, яка полягає в тому, що правовий статус інформації, зібраний детективом, у кримінальному процесі не врегульовано, а відповідні зміни з його врегулювання Законопроектом не запропоновано. Тому використати таку інформацію, зібрану приватним детективом у разі прийняття закону, для сторони у кримінальному процесі буде складно. Тому ми підтримуємо пропозицію науковця відносно внесення відповідних змін до КПК у разі прийняття Законопроекту.

На нашу думку, єдиним спеціальним повноваженням приватного детектива, що запропоноване Законопроектом, є механізм запити приватного детектива, що визначений у п. 1 ч. 1 ст. 15 Законопроекту. Так, приватний детектив має право звертатися із запитом до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб [1]. Проте потенційна ефективність цього механізму нівелюється тим, що цим Законопроектом не передбачено строк, в межах якого має бути надіслана відповідь на такий запит, а також відсутня відповідальність за його порушення. Враховуючи те, що у кримінальному процесі дуже важливим є оперативність у збиранні доказів, відсутність такого регулювання робить це право приватного детектива неефективним.

Тому пропонуємо внести відповідні зміни для встановлення строку відповіді на звернення, а також передбачити відповідальність за його порушення. Також вважаємо за доцільне врахувати досвід Великої Британії і надати приватним детективам доступ до окремих закритих державних реєстрів України без можливості внесення змін до них. Це спростить можливість отримання стороною захисту доказів і покращить ситуацію з дотриманням принципу рівності у кримінальному процесі, оскільки так сторона кримінального процесу отримає можливість через приватного детектива отримати відомості виправдувального характеру без участі органів досудового розслідування, що, враховуючи їх тісний зв'язок зі стороною обвинувачення – прокурором, не є зацікавленими у їх наданні.

Наявність особливого інструментарію повноважень інституту приватного детектива відносно інших робить доцільним саме існування такого інституту, оскільки, в іншому разі, в такому інституті у кримінальному процесі не буде потреби, оскільки адвокат як захисник зможе виконати ті ж дії стосовно збирання доказів самостійно. На жаль, Законопроект не надає таких повноважень, що створює ситуацію, коли адвокат не лише може виконати всі дії без участі приватного детектива, а зробити це ефективніше, оскільки має набагато ефективніший інструментарій. Наприклад, адвокат може здійснити адвокатський запит, передбачений ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», на який відповідно до ч. 2 цієї статті відповідний суб'єкт запити має надіслати відповідь не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запити [3].

У разі ненадання ширших повноважень приватним детективам запровадження такого інституту взагалі виглядає недоцільним, проте навіть якщо перед-

бачити такі повноваження, то чи не доцільніше було б їх надати захисникам, замість того, щоб створювати новий окремий інститут? Це питання залишається дискусійним. На користь запровадження інституту приватного детектива свідчить можливість здійснення контролю у використанні детективами своїх прав з метою запобігання їх зловживанню, чого не можна здійснити тією ж мірою через наявність у захисників адвокатської незалежності, що ускладнює такий контроль. Так, Законопроектом пропонується ліцензування такої діяльності шляхом видачі свідоцтва про право на зайняття приватною детективною діяльністю Уповноваженим органом та здійснення останнім контролю за такою діяльністю. З огляду на цю особливість приватних детективів, їм можна надати набагато ширший спектр повноважень для збирання доказів, ніж це можна зробити відносно захисників.

Із зазначеного вище можна зробити висновок, що Законопроект у поточній редакції ніяк не покращить ситуацію з рівністю та змагальністю у кримінальному судочинстві, оскільки він не визначає особливих повноважень приватного детектива. Проте у разі надання таких повноважень, що були запропоновані нами, ситуація з реалізацією принципів рівності та змагальності у кримінальному процесі може покращитися. Так, надання приватним детективам доступу до закритих державних реєстрів України частково зменшить «монополію» органів досудового розслідування та інших органів державної влади щодо доступу до інформації, що міститься у таких реєстрах. Так, це вплине на швидкість збирання інформації та її якість стороною захисту у разі її звернення до приватного детектива. Водночас слідчий чи інша особа, що «тримає» інформацію у реєстрі не зможе завадити у збиранні відповідних «виправдувальних» доказів з цих джерел. Водночас контролюючий орган зможе набагато швидше запобігти зловживанню приватним детективом цим правом, ніж це можна зробити у разі надання таких прав захиснику. Також у разі створення такого інституту доцільно розглянути надання інших особливих прав приватному детективу, які допоможуть йому ефективно збирати докази на користь свого клієнта. Це є можливим через більшу гнучкість регламентування правового статусу приватного детектива порівняно із захисником, що впливає з тієї ж можливості забезпечення відповід-

ного рівня контролю за дотриманням прав інших осіб детективом у разі надання йому більш широких повноважень.

ВИСНОВКИ

В Україні діє принцип змагальності сторін у кримінальному процесі, реалізація якого неможлива без забезпечення рівності учасників кримінального процесу. Становище українського кримінального процесуального законодавства відносно дотримання цих принципів не є задовільним, оскільки сторона захисту має менше можливостей зі збирання доказів ніж сторона обвинувачення, представлена органами державної влади. Для покращення ситуації з дотриманням принципів рівності й змагальності доцільно розглянути запровадження інституту приватного детектива в Україні. Для цього необхідно передбачити на рівні закону відповідні повноваження приватного детектива для того, щоб цей інститут дійсно покращив ситуацію з дотриманням зазначених принципів.

На жаль, останній Проект Закону «Про приватну детективну діяльність» не надає приватному детективу необхідного обсягу прав. Для виправлення цієї ситуації пропонуємо запозичити досвід Великої Британії, яка надає приватним детективам доступ до поліцейських та державних баз даних. Це допоможе більш ефективно стороні захисту збирати «виправдувальні» докази, що містяться в державних реєстрах без посередництва державних органів, чим покращить становище цього учасника кримінального процесу, і, як наслідок, наблизить українське кримінальне процесуальне законодавство до процесуальної рівності. Крім цього, законопроект містить дуже багато недоліків, які необхідно виправити, серед яких: відсутність визначення поняття приватний детектив; відсутність визначення строку відповіді на запит приватного детектива; невизначеність процесуального статусу зібраних приватним детективом доказів у кримінальному процесі; невизначеність можливості пошуку і залучення свідків у кримінальному процесі, як це є в США, тощо. Всі ці питання потребують правового вирішення, інакше цей правовий інститут не зможе функціонувати в Україні ефективно, і, як наслідок, не зможе покращити становище з дотриманням принципів рівності та змагальності в кримінальному процесі України.

Список використаних джерел

1. Проект Закону «Про приватну детективну діяльність». Верховна Рада України. 2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68051
2. Кримінальний процесуальний кодекс України в редакції від 04.10.2021. Верховна Рада України. 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n696>
3. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у редакції від 16.07.2021. Верховна Рада України. 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
4. Костенко М.А. Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом як міжнародний стандарт прав людини. *Право і суспільство*. 2014. № 4. С. 20–26.
5. Городовенко В. Принцип рівності громадян перед законом і судом. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 1. С. 178–186.
6. Коровайко О. Проблеми регламентації засади рівності перед законом і судом у кримінальному процесі України. *Підприємництво, Господарство і Право*. 2016. №12. С. 238–243.
7. Домбо Бехеер против Нидерландов (14448/88): Рішення Європейського суду з прав людини від 27 жовтня 1993 року. URL: http://eur.court.eu/uploads/ECHR_Dombo_Beheer_B_V_v_the_Netherlands_27_10_1993.pdf
8. Надточій проти України (Заява № 7460/03): Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа від 15.05.2008. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_404
9. Мединська Л.В. Окремі питання забезпечення рівності прав сторін у кримінальних справах. *Актуальні проблеми*

держави і права. 2012. Вип. 64. С. 454–561.

10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповалова Олексія Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 20 частини першої статті 106, частини першої статті 111-13 Господарського процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пунктів 2, 8 частини третьої статті 129 Конституції України: Конституційний Суд; Рішення від 25.04.2012 № 11-рп/2012. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-12>

11. Яновська О.Г. Зміст засади змагальності та правові умови її реалізації в кримінальному провадженні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 343-349.

12. Костенко М.А. Рівність перед законом і судом серед інших засад кримінального провадження. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1. С. 119–124.

13. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка та ін. К.: Юстиніан, 2012. 1224 с.

14. Шыба І.О. Принцип змагальності за КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 19 (2'2013). С. 1–6.

15. Дяков В. Проблеми реалізації принципу змагальності у кримінальному процесі. *Підприємництво, Господарство і Право*. 2016. № 8. С. 169–174.

16. Чорний О.Ю. Міжнародний досвід взаємодії держави та недержавних органів забезпечення безпеки суб'єктів господарювання та його застосування в Україні. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2012. Вип. 125. [13] с. URL: http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_125/46.pdf

17. A State by State Guide on How to Become a Private Investigator. URL: <http://privateinvestigatoredu.org>

18. Investigatore privato (ordinamento italiano). *Wikipedia*. URL: [https://it.wikipedia.org/wiki/Investigatore_privato_\(ordinamento_italiano\)](https://it.wikipedia.org/wiki/Investigatore_privato_(ordinamento_italiano))

19. Бугайчук К.Л. Інститут приватних детективів за кордоном: порівняльно-правовий аналіз. *Право і безпека*. 2016. №1. С. 7–13.

20. Сербін Я. Приватні детективи в Україні. Елементарно, Ватсон? Насправді ні. Асоціація правників України. 2021. URL: <https://uba.ua/ukr/news/8318/print/>

References

1. Draft Law "On Private Detective Activity". *Verkhovna Rada of Ukraine*. 2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68051 (in Ukrainian).

2. Criminal Procedure Code of Ukraine as amended on 04.10.2021. *Verkhovna Rada of Ukraine*. 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n696> (in Ukrainian).

3. Law of Ukraine "On Advocacy and Advocacy" as amended on 16.07.2021. *Verkhovna Rada of Ukraine*. 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (in Ukrainian).

4. Kostenko M.A. Equality of all participants in the trial before the law and the court as an international human rights standard. *Law and society*. 2014. № 4. pp. 20–26. (in Ukrainian).

5. Horodovenko V. The principle of equality of citizens before the law and the court. *Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*. 2012. № 1. pp. 178–186. (in Ukrainian)

6. Korovaiko O. Problems of regulation of the principle of equality before the law and the court in the criminal process of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2016. №12. pp. 238–243. (in Ukrainian)

7. *Dombo Beheer vs. The Netherlands* (14448/88): Judgment of the European Court of Human Rights of 27 October 1993. URL: http://european-court.eu/uploads/ECHR_Dombo_Beheer_B_V_v_the_Netherlands_27_10_1993.pdf (in Russian).

8. *Nadtochii vs. Ukraine* (Application № 7460/03): European Court of Human Rights, International Courts; Decision, Case of 15.05.2008. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_404 (in Ukrainian).

9. Medinska L.V. Some issues of ensuring equality of rights of the parties in criminal cases. *Current issues of state and law*. 2012. Issue 64. pp. 454–561. (in Ukrainian).

10. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional appeal of citizen Shapovalov Oleksii Leonidovich. Constitutional Court; Decision of 25.04.2012 № 11-rp/2012. Official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-12> (in Ukrainian).

11. Yanovska O.H. The content of the principle of adversarial proceedings and the legal conditions of its implementation in criminal proceedings. *State and law. Legal and political sciences*. 2013. Issue 59. pp. 343-349. (in Ukrainian).

12. Kostenko M.A. Equality before the law and the court among other principles of criminal proceedings. *Historical and legal journal*. 2015. №1. pp. 119–124. (in Ukrainian).

13. Criminal Procedure Code of Ukraine. Scientific and practical commentary / ed. B.H. Honcharenko, et.al. Kyiv: Yustinian, 2012. 1224 p. (in Ukrainian).

14. Shyba I.O. The principle of competition under the CCP of Ukraine. *Journal of the Academy of Advocacy of Ukraine*. 2013. № 19. pp. 1–6. (in Ukrainian).

15. Diakov V. Problems of realization of the principle of adversarial proceedings in criminal proceedings. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2016. № 8. pp. 169–174. (in Ukrainian).

16. Chornyi O.Yu. International experience of interaction between the state and non-governmental bodies for ensuring the security of economic entities and its application in Ukraine. *Bulletin of the Petro Vasylenko Kharkiv National Technical University of Agriculture*. 2012. Issue 125: [13] p. URL: http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_125/46.pdf (in Ukrainian).

17. A State by State Guide on How to Become a Private Investigator. URL: <http://privateinvestigatoredu.org>

18. Investigatore privato (ordinamento italiano). *Wikipedia*. URL: [https://it.wikipedia.org/wiki/Investigatore_privato_\(ordinamento_italiano\)](https://it.wikipedia.org/wiki/Investigatore_privato_(ordinamento_italiano))

19. Buhaichuk K.L. Institute of Private Detectives Abroad: Comparative Legal Analysis. *Law and security*. 2016. №1. pp. 7–13. (in Ukrainian).

20. Serbin J. Private detectives in Ukraine. Basically, Watson? Not really. Ukrainian Bar Association. 2021. URL: <https://uba.ua/ukr/news/8318/print/> (in Ukrainian).

Anastasiia HLOBA

student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4351-5042>

e-mail: anastasiia.hloba.ua@gmail.com

PROBLEMS OF REALIZATION OF THE PRINCIPLES OF EQUALITY AND COMPETITIVENESS IN THE CRIMINAL PROCESS: POSSIBILITY OF THEIR SOLUTION BY IMPLEMENTATION OF THE PRIVATE DETECTIVE INSTITUTE IN UKRAINE

Introduction. The work considers the problem of implementation of private detective institute in the context of realization of the principles of equality and competitiveness in the criminal process. At present the relevancy of this institute is proved by numerous attempts of the Verkhovna Rada of Ukraine to adopt a relevant law. As scientists note, the current version of Draft Law contains a large number of shortcomings. At the same time, in Ukraine the problem of compliance of the provisions of the Code of the Criminal Process with the principles of equality and competitiveness in criminal proceedings remains controversial. Scientists have repeatedly studied this issue and suggested ways to solve them, but the corresponding changes have not yet been implemented. Such a solution is necessary to ensure respect for human rights, so it is important to consider the possibility of solving problems related to the implementation of the principles of equality and competitiveness through the introduction of the institution of private detective in Ukraine.

The purpose of the paper is to examine the legal nature of the principles of equality and competitiveness in criminal proceedings, their interrelation, implementation problems, as well as the possibility of solving problems of implementation of these principles by introducing the institution of private detective in Ukraine.

Results. Authors made an analysis of legislation, doctrine and international practice. It proved the importance of implementation of the institute of private detective. However, current Draft Law are not perfect and complete and cannot provide the improvement of realization of principles of equality and competitiveness in criminal proceedings.

Conclusion. The position of Ukrainian criminal procedure law on compliance with principles of equality and competitiveness is not complete, as the defense has fewer opportunities to gather evidence than the prosecution represented by public authorities. To improve the situation with the principles of equality and competition, it is recommended to consider the introduction of the private detective institute in Ukraine. To do this, it is necessary to provide proper legislation in order for this institution to improve the situation in compliance with these principles.

Keywords: equality, competitiveness, criminal process, private detective, principles of criminal process, pre-trial investigation

Юрій Володимирович КОВТУНЕНКО

д.е.н., доцент, професор кафедри, Державний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8528-605X>e-mail: y.v.kovtunenکو@op.edu.ua**Дмитро Юрійович КОВТУНЕНКО**

аспірант, Державний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7324-0828>e-mail: dkovtunenکو92@gmail.com**Наталія Миколаївна ФОМІНА**

аспірантка, Державний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2334-8267>e-mail: natalyfomina20@gmail.com**ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ**

У роботі вивчено основні підходи стосовно визначення поняття «соціального підприємництва», зокрема широкий підхід, комбінований (комерційно-соціальний), інноваційний та проблемно-орієнтований підходи. Узагальнено, що соціальне підприємництво – це діяльність, яка має на меті вирішення соціальних проблем та задоволення потреб суспільства; унікальна можливість об'єднання соціальної місії та бажання заробити гроші, надати деякі послуги та реалізувати товари. Виявлено, що процес формування інструменту управління соціальним підприємництвом в умовах трансформаційної економіки в державі відбувається досить повільно.

Ключові слова: соціальне підприємництво, діяльність, проблема, розвиток, економічне становище

ВСТУП

У сучасному світі соціально-економічне становище країни, корупція та проведення державної політики, що заважають реалізації національних інтересів призводять до низки проблем: підвищення цін, комунальних тарифів, зростання безробіття, невисокий розмір заробітних плат та пенсій, труднощі медицини тощо. Для розв'язання вищевказаних соціальних проблем та підтримки соціальної стійкості й сприяння економічному розвитку необхідно сформувати такий механізм активізації суспільства, як соціальне підприємництво. Процес формування інструменту управління соціальним підприємництвом в Україні здійснюється повільно. Саме тому проблемам розвитку соціально-економічного сектору в умовах трансформаційної економіки приділяється багато уваги. Наукові аспекти соціально-економічних процесів розглянуті в наукових працях вітчизняних і закордонних вчених. Серед них роботи дослідників: А.А. Свинчук [1], Б.І. Косовича [2], М. Ізюмського [3], А.В. Толстової [4], М. Хмари [5], І.С. Каменка [6], В. Назарука [7] та ін.

МЕТА статті – вивчення проблем та можливостей розвитку соціального підприємництва в Україні в умовах

трансформаційної економіки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття базується на працях вітчизняних та закордонних вчених, матеріалах періодичних видань. Використовувались методи аналізу та синтезу, порівняння та узагальнення, системний підхід тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Соціальне підприємництво відноситься до того виду бізнесу, прибуток якого спрямований переважно на розвиток бізнесу, суспільні питання та вирішення нагальних громадських проблем. Широкого вжитку як суспільне явище набуло на початку 80-х рр. ХХ ст. На сьогодні соціальне підприємництво динамічно розвивається та застосовується в європейських країнах для вирішення таких питань, як безробіття, соціальний захист тощо. Головною місією являється принесення користі суспільству. Водночас перед соціальним підприємцем стоїть завдання покращення суспільної системи [3].

Для уточнення поняття соціального підприємництва ознайомимося з різними підходами до його визначення (табл. 1).

Таблиця 1 – Підходи стосовно визначення поняття «соціальне підприємництво» [складено за матеріалами [1]]

Широкий підхід	Діяльність, наслідком якої являється виконання соціальної мети. До такої діяльності може відноситись діяльність недержавних неприбуткових організацій, державних соціальних організацій, традиційних бізнес-організацій, які на постійній основі містять соціальну складову.
Комбінований (комерційно-соціальний) підхід	Діяльність, спрямована на досягнення не лише соціальних, але й комерційних результатів. За такого підходу соціальне підприємництво – це вужча сфера діяльності, яка передбачає наявність бізнес-складової.
Інноваційний підхід	Діяльність, спрямована на вирішення соціальних проблем за допомогою здійснення соціальних перетворень, отримання фінансового прибутку водночас не є пріоритетом.
Проблемно-орієнтований підхід	Діяльність, результат якої спрямований на деяку соціальну групу або проблему (інваліди, алко- та наркозалежні, безпритульні тощо).

Аналізуючи всі наведені визначення можна узагальнити, що соціальне підприємництво – це діяльність, що має на меті вирішення соціальних проблем. Отже, соціальне підприємництво визначається, як діяльність альтруїстичного характеру, зосереджена на соціальних вигодах [4].

Однією з найгостріших проблем розвитку соціальних підприємств в умовах трансформаційної економіки є відсутність стартових інвестицій та можливості конкурсування за фінансування з іншими організаціями. Окрім цієї проблеми також можна виділити ще й такі:

- відсутність знань про природу соціального підприємництва зі сторони суспільства, а також про переваги, які надасть розвиток даної галузі;

- законодавче й адміністративне просування ідеї соціального підприємництва займає дуже багато часу від ухвалення до впровадження на державному рівні, крім цього не кожне підприємство забезпечене належною ресурсною та матеріально-технічною базою, що також ускладнює процес реалізації законодавчих актів;

- проблеми, пов'язані з розбіжностями у психології соціального підприємництва; відсутність коштів на перших порах створення підприємства [6].

Також розвитку перешкоджають деякі негативні фактори:

- стрімкий ріст цін на електроенергію;

- нестабільність економічної та політичної ситуації у країні, наслідком чого є недовіра зі сторони іноземних інвесторів;

- процвітання корупції, яка руйнує економіку та соціальне життя у країні;

- повна відсутність державної підтримки. [4].

Попри це, розвиток соціального підприємництва в умовах трансформаційної економіки є обов'язковою складовою розвитку країни. За даними Всеукраїнського ресурсного центру розвитку соціального підприємництва «Соціальні ініціативи» існує 5 великих можливостей для розвитку соціального підприємництва в Україні, які підштовхуватимуть до появи все більшої кількості соціальних підприємств. Серед них такі:

- відсутній закон, що міг би регулювати соціальне підприємництво, тому вибір оптимальної організаційно-правової форми не зазнає перешкод, як з боку оподаткування, так і з боку бізнес-моделі. Це, зі свого боку, означатиме, що соціальне підприємство може бути як комерційним проектом громадської організації, так і публічним акціонерним товариством. За цих обставин не слід забувати, що підприємство створюється на заради отримання пільг, а для отримання користі суспільством;

- наявні ресурси, що не використовуються традиційною формою бізнесу. Переважно це людський ресурс, до якого так само належать: люди з обмеженими можливостями, молодь, багатодітні мами, біженці, люди, що вийшли з місць позбавлення волі, національні меншини, люди з різного роду залежностями, ВІЛ-позитивні люди тощо. У більшості випадків такі люди володіють гарними навичками та вміннями, але через деякі упередження традиційні підприємці не беруть їх на роботу. Також до ресурсів відносяться споруди, що знаходяться у власності громад, але не використовуються через їх аварійний стан;

- постійна зацікавленість великого бізнесу в аутсорсингу. Ця можливість пов'язана зі схильністю великих підприємств не утримувати низку додаткових служб та відомств, адже на це потрібно постійно витратити безліч коштів, тому компанії надають перевагу замовленню таких послуг (клінінг, доставка, технічне обслуговування, реклама, аудиторські послуги тощо). Завдяки цьому малий бізнес має змогу розвиватись. Крім цього, існує деяка соціальна відповідальність, що полягає в необхідності допомоги місцевим громадам у вирішенні нагальних проблем. Останнім часом з'явилась тенденція до заміни грантів на стартапи, адже в цьому випадку, по-перше, забезпечується аутсорсинг, а, по-друге, вирішується соціальна проблема, що, зі свого боку, не потребуватиме наступних грантів. Водночас у разі укладення угоди великого бізнесу із соціальним підприємством на декілька років, можливість становлення соціального підприємця банкрутом скорочується в рази;

- зростання лояльності споживачів до продукції соціального підприємництва. Це пов'язано з тим, що раніше у разі вибору продукції увагу звертали здебільшого на ціну, а зараз ще й на країну, яка є виробником, на інгредієнти у складі продукції, на термін придатності й навіть на наявність соціального складника. У разі вибору такої продукції у покупця складається відчуття зв'язку з корисною справою, проте він для цього не приклав жодних зусиль. Зважаючи на те, що в Україні відносно невелика кількість таких підприємств, вони можуть легко знаходити своїх покупців, формуючи водночас більш розумну культуру споживання, а також спільно розв'язувати гострі соціальні проблеми громад;

- підтримка соціального підприємництва інтернаціональними фондами та організаціями. Існує багато варіантів розвитку таких подій. Наприклад, ООН надає підтримку внутрішньо переміщеним особам та створює для таких осіб робочі місця. Міжнародна організація з міграції також надає допомогу вимушеним переселенцям та громадам, які постраждали від конфліктів. Водночас проводяться тренінги та надаються гранти задля підтримки їх зусиль стосовно власного матеріального забезпечення через соціальні підприємства. Донорські програми мають на меті розвиток сільських районів та містять елементи соціального підприємництва. Соціальне інвестування компанії «Western NIS Enterprise Fund», створеної для повної підтримки малих підприємств шляхом надання доступних кредитів, консультацій та тренінгів, а також для створення зв'язків у соціальному підприємстві і вирішення тим самим деяких проблем громад.

Головним інструментом, який дозволить соціальному підприємству в умовах трансформаційної економіки розвиватись і надалі, є державна підтримка, що, зі свого боку, має супроводжуватись програмами розвитку соціальних підприємств, впровадженням систем пільгового кредитування, вироблення національної стратегії розвитку соціального підприємництва, яка дозволила б скоординувати зусилля всіх зацікавлених сторін – підприємців, громадських організацій, донорських структур та держави. Потрібна чітка і скоординована робота тих, хто у цей процес уже залу-

чений, а також фінансування окремих проєктів, які дозволять вирішувати проблему системно [1–8].

Розвиток соціального підприємництва в умовах трансформаційної економіки в Україні потребує реалізації таких заходів:

– розроблення та прийняття положення про соціальне підприємництво та закріплення його у законодавстві України;

– створення єдиної комунікаційної мережі, в яку увійшли б: реєстр усіх соціальних підприємств, інформація про їх діяльність, опис продукції, зміни, які сталися в суспільстві завдяки їх праці. Це сприятиме поширенню інформації про успішні соціальні бізнес-проєкти і дозволить підприємцям взаємодіяти більш ефективно один з одним;

– залучення іноземних інвестицій, які могли б допомогти впровадженню сучасних технологій у виробництво;

– запроваджувати навчальні курси із соціального

підприємництва, які розкриватимуть справжні, правдиві цілі напряму діяльності; запровадити дисципліну «Соціальне підприємництво» у закладах вищої освіти, що буде сприяти підготовці фахівців для діяльності таких підприємств, а також потрібно збільшити кількість публікацій книжок з відповідною темою українською мовою, адже донедавна була видана лише одна книга із соціального підприємництва українською, яка має більш-менш системний характер [5].

ВИСНОВКИ

Отже, підбиваючи підсумок, можна з упевненістю сказати, що діяльність соціального підприємництва в умовах трансформаційної економіки спрямована на пришвидшення позитивних соціальних змін та забезпечення покращення громадського життя, а тому повинна стати керівним фактором розвитку всієї країни. Усе це дозволить зменшити соціальну напругу в країні і, як наслідок, підвищити економічний розвиток.

Список використаних джерел

1. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін / А.А. Свинчук та ін. К: Вінеї, 2017. 188 с.
2. Косович Б.І. Соціальне підприємництво в Україні: актуальні питання становлення. *Економіка та держава*. 2020. № 3. С. 77–81.
3. Ізюмський М. Новий погляд на соціальне підприємництво. *ГУРТ*. 2015. № 2. С. 15–19.
4. Толстова А.В., Сергієнко С. Розвиток соціального підприємництва в Україні: проблеми та можливості. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 62. С. 384–391.
5. Хмара М. Інноваційна специфіка соціального підприємства. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2018. Вип. 1/2 (47/48). С. 31–35.
6. Соціальне підприємництво в Україні. Економіко-правовий аналіз. URL: https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/202011/Legal%20report%20in%20Ukraine_Ukrainian.pdf.
7. Назарук В. 5 великих можливостей для розвитку соціального підприємництва в Україні. URL: <https://delo.ua/business/5-mozhливостей-dlja-rozvitku-socialnogo-pidprijemnictva-v-ukraji-341252/>
8. Kovtunenکو Yu.V. Diversification of innovative development of business structures in the context of intellectualization: monograph. Schweinfurt: Time Realities Scientific Group UG (haftungsbeschränkt), 2019. 405 p.

References

1. A. Social entrepreneurship: from idea to social change / A. Svinchuk, et.al.. Kyiv: Vienei, 2017. 188 p. [in Ukrainian].
2. Kosovych B. Social entrepreneurship in Ukraine: actual questions of establishment. *Economy and state*. 2020. № 3. pp. 77–81 [in Ukrainian].
3. Iziunskyi M.A. New look at social entrepreneurship. *HURT*. 2015. № 2. pp. 15–19 [in Ukrainian].
4. Tolstova A.V., Serhiienko S. Development of social entrepreneurship in Ukraine: problems and opportunities. *Bulletin of Transport Economics and Industry*, 2018, № 62, pp. 384–391 [in Ukrainian].
5. Khmara M. Innovative specifics of social enterprise. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University. International relations*. 2017, pp. 31–35 [in Ukrainian].
6. Social entrepreneurship in Ukraine. Economic and legal analysis. 2020. 37 p. URL: https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/202011/Legal%20report%20in%20Ukraine_Ukrainian.pdf. [in Ukrainian].
7. Nazaruk V. 5 great opportunities for the development of social entrepreneurship in Ukraine. URL: <https://delo.ua/business/5-mozhливостей-dlja-rozvitku-socialnogo-pidprijemnictva-v-ukraji-341252/> [in Ukrainian].
8. Kovtunenکو Yu.V. Diversification of innovative development of business structures in the context of intellectualization: monograph. Schweinfurt: Time Realities Scientific Group UG (haftungsbeschränkt), 2019. 405 p.

Yurii KOVTUNENKO

Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of department, Odessa Polytechnic State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8528-605X>

e-mail: y.v.kovtunenko@op.edu.ua

Dmytro KOVTUNENKO

postgraduate student, Odessa Polytechnic State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7324-0828>

e-mail: dkovtunenko92@gmail.com

Nataliia FOMINA

postgraduate student, Odessa Polytechnic State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2334-8267>

e-mail: natalyfomina20@gmail.com

PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATION ECONOMY

The paper is devoted to the study of prospects, problems and opportunities for the development of social entrepreneurship, which necessitates the study and generalization of the experience of Ukraine and other countries. The paper examines the main approaches to defining the concept of “social entrepreneurship”, in particular a broad approach, combined (commercial and social), innovative and problem-oriented approaches. It is generalized that social entrepreneurship is an activity aimed at solving social problems and meeting the needs of society; a unique opportunity to combine a social mission and a desire to make money, provide some services and sell goods. The historical aspects of the formation of this type of entrepreneurship are considered. The functions aimed at adapting to crisis situations and the conditions necessary for the existence and full functioning of social entrepreneurship are highlighted. The main functions of social entrepreneurship are the creation of new jobs and reduction of social tension. The issues related to the negative factors and problems of development of this type of entrepreneurship are substantiated and covered. It was found that the process of forming a tool for managing social entrepreneurship in the country of transformation economy is quite slow. At the same time, the most acute problem is the lack of start-up investments and the lack of competition for funding, as well as bureaucracy, corruption, rapid price increases and the instability of the state economy. Opportunities and measures have been found that will allow companies to improve and develop in a positive way. These include: state support and the development of accompanying laws and regulations, the mobilization of untouched resources and the attraction of foreign investment.

Keywords: *social entrepreneurship, activity, problem, development, economic situation*

Максим Русланович **КОЗЛОВСЬКИЙ**

студент, Національний авіаційний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9356-0434>

e-mail: maximkozlovskiy@gmail.com

ПЕРЕГОВОРИ Й МЕДІАЦІЯ ЯК ЗАСОБИ МИРНОГО ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СПОРІВ

Статтю присвячено дослідженню сутності і змісту переговорів і медіації, як засобів мирного вирішення економічних спорів, є визначення специфіки переговорів і медіації, як політичних способів мирного вирішення економічних спорів. Окрему увагу приділено закріпленню переліку способів мирного вирішення міжнародних економічних спорів на рівні міжнародних документів. У статті проаналізовано сутність та зміст переговорів та медіації як способів мирного врегулювання міжнародних економічних спорів, визначаються ключові відмінності між зазначеними способами. За результатами дослідження формуються висновки відносно ролі переговорів і медіації у процесі вирішення міжнародних спорів.

Ключові слова: переговори, медіація, міжнародний економічний спір, мирне врегулювання міжнародних спорів

АКТУАЛЬНІСТЬ

Як зазначає Ю.О. Волошин, «перехід у третє тисячоліття став своєрідним етапом еволюційного поштовху суспільства до якісно та аксіологічно нових соціально-правових доміант у рамках процесів між дер-жавної взаємодії, інтернаціоналізації національних правових систем та глобалізації» [1, с. 159]. Між-державна взаємодія та інтеграція, з одного боку, є запорукою успішного функціонування людства, а з іншого – провокують виникнення міжнародних розбіжностей та конфліктів, зокрема економічного характеру. Успішне вирішення економічних розбіжностей відповідно до принципу мирного врегулювання міжнародних спорів є необхідною умовою зміцнення та розвитку міжнародного співробітництва.

Проблематика мирного вирішення економічних спорів, зокрема із застосуванням дипломатичних засобів, досліджувалась такими авторами, як І.В. Гринчак, О.М. Малишева, З.В. Тропін та ін.

Методи дослідження ґрунтуються на системному та синергетичному підходах, складність досліджуваної теми зумовила комплексне застосування загальнонаукових і спеціальних методів, кожен з яких уможливає дослідити сутність механізму вирішення міжнародних економічних спорів. Враховуючи особливості предмета дослідження, успішне виконання цілей роботи переважно потребувало використання спеціальних юридичних методів пізнання.

МЕТА дослідження – визначення специфіки переговорів і медіації, як політичних способів мирного вирішення економічних спорів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Відповідно до ч. 1 ст. 33 Статуту ООН «сторони, що беруть участь у будь-якому конфлікті, продовження якого могло б загрожувати підтримці міжнародного миру й безпеки, мають насамперед намагатися вирішити конфлікт шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звертання до регіональних органів або угод чи інших мирних засобів на власний вибір» [2]. Відповідно до положень ст. 5 розд. I Манільської дек-

ларації 1982 р., крім засобів вказаних вище, зазначається ще й про інститут «добрих послуг» [3]. Наведений перелік не є вичерпним, однак містить основні, найбільш поширені способи мирного врегулювання міжнародних економічних спорів.

У міжнародно-правовій доктрині «найпоширенішим є поділ мирних засобів вирішення міжнародних спорів на дипломатичні (політичні) та правові (судові). До дипломатичних належать переговори, добрі послуги, посередництво, обслідування та примирення, до правових – арбітраж і судовий порядок» [4, с. 283]. Найпоширенішими є переговори, добрі послуги та посередництво, міжнародний арбітраж.

Переговори – «найпоширеніший та найефективніший засіб врегулювання міжнародних спорів, що передбачає встановлення контакту й обмін думками між сторонами конфлікту для досягнення консенсусу, ухвалення взаємовигідного рішення, яким усі сторони були б задоволені. У процесі переговорів обмірковуються можливі альтернативні рішення, що вимагають менших витрат і зусиль. Водночас має бути зацікавленість самих сторін, оскільки спрямованість на позитивний результат має бути взаємною. Переговори є надзвичайно гнучким засобом: їх формат, рівень, тривалість та інші параметри можуть бути встановлені для потреб конкретної ситуації, а спори можуть вирішуватися як на підставі чинного міжнародного права, так і шляхом створення нових норм. Переговори дозволяють усунути небажане втручання третіх сторін у спір. Водночас цей засіб має суттєві недоліки: більш сильна сторона має можливість здійснювати тиск на слабшу сторону; переговори можуть завершитися безрезультатно; досягнута домовленість може бути юридично не обов'язковою» [4, с. 283].

Міжнародні переговори, будучи частиною системи міжнародних відносин, з одного боку, відчувають їх вплив, виступаючи інструментом у вирішенні цілого комплексу зовнішньополітичних, а деяких випадках і внутрішньополітичних завдань, з іншого – самі впливають на міжнародні відносини, багато в чому визначаючи і формуючи їх. Причому часто вплив процесу, результату проведених переговорів не обмежу-

ється безпосередніми учасниками переговорів, а поширюється на міжнародні відносини загалом.

Як справедливо зазначає О.М. Малишева, «переговори як засіб мирного вирішення міжнародних суперечок являють собою процес пошуку рішень зі спірних питань самими сторонами шляхом встановлення безпосереднього контакту та досягнення угоди між ними. Необхідно зазначити, що у всіх міжнародно-правових актах, які стосуються мирного вирішення міжнародних суперечок, переговори поставлені на перше місце, що підтверджує їх дієвість, універсальність та ефективність» [5, с. 380]. Слід також погодитись із позицією зазначеної авторки стосовно того, що «з урахуванням цих якостей переговори вражаються «найбільш простим, зручним і прийнятним для сторін міжнародного спору засобом їх спілкування, що не зачіпають їхні суверенні права, і до них держави звертаються найчастіше. Усе це робить переговори найбільш поширеним і ефективним, а отже, й одним із найважливіших засобів врегулювання міжнародних розбіжностей» [5, с. 380]. Внаслідок того, що переговори є провідним методом, засобом вирішення міжнародних проблем на сучасному етапі, а з таких проблем, як глобальні – єдиним, їхня основна функція полягає саме в цьому. У минулому функція вирішення проблем була також найважливішою функцією міжнародних переговорів. У разі виникнення міжнародних проблем, які могли бути вирішені в односторонньому порядку або вимагали надто великих витрат, сторони вдавалися до їх обговорення з метою перебування спільного рішення, тобто до переговорів. Однак принципова зміна ролі та місця міжнародних переговорів у II пол. XX ст. призвели до значного посилення цієї функції. Націленість сторін на вирішення проблеми відзначається багатьма авторами як одна з головних умов успішності проведення та завершення сучасних міжнародних переговорів.

Відмінність медіації від переговорів полягає в тому, що у процес вирішення спору втручається третя особа, яка має на меті примирення сторін. За цих обставин роль медіатора є досить пасивною, мета його діяльності – налагодити конструктивний діалог між конфліктуючими державами. Отже, результат застосування цього способу в деяких випадках може зводитись тільки до відновлення переговорів.

Список використаних джерел

1. Волошин Ю.О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти. К.: Логос, 2010. 428 с.
2. Статут ООН від 26.06.1945. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010/print1487543932096990
3. Манільська декларація про мирне вирішення міжнародних спорів від 15.11.1982. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_568
4. Міжнародне право / за ред. М.В. Буроменського. К.: Юрінком Інтер, 2005. 336 с.
5. Малишева О.М. Деякі питання інституту мирного розв'язання міжнародних спорів. Юридичний науковий електронний журнал. № 6, 2017. С. 378–381.

References

1. Voloshyn Y.O. Constitutional and legal support of European interstate integration: theoretical and methodological aspects. Kyiv, Logos, 2010. 428 p. (in Ukrainian).
2. The Charter of the United Nations June 26, 1945. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010/print1487543932096990 (in Ukrainian).
3. Manila Declaration on the Peaceful Settlement of International Disputes November 15, 1982. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_568 (in Ukrainian).
4. International law / ed. M.V. Buromenskyi. Kyiv: Yurinkom Inter, 2005. 336 p. (in Ukrainian).

Першочерговим завданням медіатора є вироблення сторін конструктивного підходу до переговорів, його мета – направити сторони на спільний пошук вирішення проблеми. Саме медіатор допомагає сторонам укласти справедливу угоду, що задовольняє всіх, замість того, щоб займатися пошуками винних і доказом своєї правоти.

Важливо враховувати, що за допомогою медіації світове суспільство в особі медіатора чинить тиск на сторони спору. У багатьох випадках держави змушені вдатися до поступки. Інакше вони втратять і союзників, і партнерів і можливості фінансування з боку міжнародних фінансових організацій.

В інших випадках послуги медіатора стають єдиним можливим варіантом знайти шляхи виходу із ситуації, що склалася. Основною метою держав стає вирішення спору та припинення протистояння, оскільки наслідки конфлікту стають надто дорогими для обох сторін. Як показує аналіз міжнародно-правових спорів, проведення медіації може бути ефективним способом врегулювання розбіжностей. Проте важливо враховувати специфіку конкретного конфлікту.

Отже, ефективність медіації залежить від намірів сторін, їхньої готовності піти на поступки. Величезну роль відіграє також і сама кандидатура медіатора, його репутація та впливовість на світовій арені, а також здатність показати сторонам перспективу врегулювання розбіжності, висунути свої пропозиції та переконати їх у тому, що потенційна шкода від продовження протистояння виявиться значно більшою, ніж її вирішення мирним шляхом.

ВИСНОВКИ

Отже, переговори й медіація є дипломатичними (політичними) засобами мирного вирішення міжнародних економічних спорів. Такі засоби вирішення міжнародних економічних спорів застосовуються у разі наявності спільної волі сторін на вирішення конфлікту, та спільної спрямованості на пошук взаємовигідного та компромісного вирішення спірної ситуації. Ключовою відмінністю переговорів від медіації є залучення у процесі медіації третьої сторони, що допомагає сторонам сформулювати узгоджене й компромісне рішення.

5. Malysheva O.M. Some issues of the institute of peaceful settlement of international disputes. Legal scientific electronic journal. № 6, 2017. pp. 378–381. (in Ukrainian).

Maksym KOZLOVSKYI

student, National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9356-0434>

e-mail: maximkozlovskiy@gmail.com

NEGOTIATION AND MEDIATION AS A MEANS OF PEACEFUL SETTLEMENT OF INTERNATIONAL ECONOMIC DISPUTES

Introduction. Interstate interaction and integration, on the one hand, are the key to the successful functioning of humanity, and on the other hand, they provoke the emergence of international differences and conflicts, including those of an economic nature. Successful settlement of economic differences in accordance with the principle of peaceful settlement of international disputes is a necessary condition for strengthening and developing international cooperation. The issue of peaceful settlement of economic disputes, including through the use of diplomatic means, has been studied by such authors as I.V. Grynchak, O.M. Malysheva, Z.V. Tropin, etc.

The purpose of the paper is to determine the specifics of negotiation and mediation as political ways to resolve economic disputes peacefully.

Results. In international legal doctrine, the most common is the division of peaceful means of resolving international disputes into diplomatic (political) and legal (judicial). The most common are negotiations, good services and mediation, international arbitration. International negotiations, as part of the system of international relations, on the one hand, feel their influence, acting as a tool in solving a range of foreign policy and, in some cases, domestic policy problems, on the other – themselves affect international relations, largely defining and shaping them. The difference between mediation and negotiation is that a third party intervenes in the dispute resolution process with the aim of reconciling the parties. At the same time, the role of the mediator is quite passive, the purpose of his activity is to establish a constructive dialogue between the conflicting states. Therefore, the result of applying this method in some cases can only be reduced to the resumption of negotiations.

Conclusion. Negotiation and mediation are diplomatic (political) means of peaceful settlement of international economic disputes. Such means of resolving international economic disputes are used in the presence of a common will of the parties to resolve the conflict, and a common focus on finding a mutually beneficial and compromise solution to the dispute. A key difference between negotiation and mediation is the involvement of a third party in the mediation process, which helps the parties to reach an agreed and compromise solution.

Keywords: negotiations, mediation, international economic dispute, peaceful settlement of international disputes

Людмила Андріївна **МОРОЗ**

к.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9830-9692>

e-mail: liudmyla.a.moroz@lpnu.ua

Ольга Петрівна **ПРОСОВИЧ**

к.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2835-0603>

e-mail: olha.p.prosovych@lpnu.ua

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ

У статті розглянуто проблематику модернізації економіки України через призму стратегічних аспектів її реалізації. Роз'яснено, які зусилля потрібно докласти з боку держави для успішної модернізації економічної системи України, зважаючи на глобалізаційні зміни в сучасному суспільстві. Обґрунтовано, що ефективна структурна модернізація економіки потребує належної фінансової підтримки, яка покликана забезпечувати якісні зміни в суспільстві. Аргументовано, що державна політика у сфері модернізації економіки має бути складовою загального механізму модернізації, який передбачає вирішення трьох взаємопов'язаних проблем. Сформульовано стратегічні напрями модернізації економіки України на сучасному етапі.

Ключові слова: модернізація економіки, стратегія, державна політика, механізм

ВСТУП

Модернізація економіки сьогодні є основним завданням, зважаючи на об'єктивну необхідність зміни економічного курсу країни та реалізації крупно масштабних заходів у напрямі перетворення України на високорозвинену державу. На сьогодні у суспільстві спостерігаються негативні тенденції у сфері фінансового тиску на економічні процеси у державі та використання економічного потенціалу загалом, тому радикальне підвищення ефективності національної економіки та її модернізація є виходом країни зі складної ситуації, що склалася. Постійне оновлення економіки, яке покликане забезпечити відставання темпів розвитку України від розвинених країн світу, базується на успішній модернізації економіки в напрямі демократичного та динамічного розвитку країни. Модель економічного розвитку на засадах модернізації вивчається у роботах багатьох науковців. Зокрема, мова йде про таких вчених як В.П. Александрова, Ю.М. Бажал, В.І. Безродна, В.М. Геєць, В.В. Головка, С.М. Ілляшенко, Б.Є. Квасюк, О.В. Раєвнева, В.П. Семиноженко, Л.І. Федулова, А.А. Чухно, Е. Ясин та багато ін. У роботах цих дослідників акцент ставиться на проблематиці інноваційної та технологічної реконструкції економічної системи держави.

Водночас модернізацію слід розглядати як комплексне поняття з огляду на її постіндустріальний характер із врахуванням інституційного, політичного, соціального та економічного аспектів державної політики, яка визначає стратегічний вектор розвитку України. Потреба зміщення акцентів із технологічного на економічний та необхідність вирішення даного питання зумовила вибір теми, визначила мету й завдання статті.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Методологічною та інформаційною основою роботи є нормативно-правові акти, наукові праці, матеріали періодичних видань та ресурси Internet. Під час напи-

сання статті використано монографічний та порівняльний методи, які разом з методом абстрагування дозволили зробити узагальнення, здійсненні у процесі наукового дослідження.

МЕТА статті полягає в обґрунтуванні необхідності модернізації економіки України та характеристиці стратегічних напрямів її реалізації.

РЕЗУЛЬТАТИ

Ст. 1 Основного закону визначає українську державу як соціальну, а ст. 13 говорить про соціальну спрямованість її економіки [1]. Це свідчить про те, що економічні процеси у державі повинні насамперед забезпечувати інтереси населення, бути соціально скерованими й таким способом розвиватися з максимальним ефектом відповідно до потреб модернізованого суспільства.

Сьогодні реалії вимагають структурної перебудови економіки української держави на принципово нових засадах господарювання, відповідно до чого виникає сенс вести мову про пошук та обґрунтування стратегічних напрямів розвитку економічної системи. Саме тому побудова соціально орієнтованої та динамічної економіки, що характеризується конкурентоспроможністю та високою результативністю, має базуватися на широкому впровадженні інновацій, використанні людського потенціалу, збалансуванні внутрішнього ринку та інтеграції у світогосподарські зв'язки. Саме ці завдання покликана вирішити модернізація української економіки та стратегічні напрями її реалізації [2].

У загальному розумінні Великий тлумачний словник сучасної мови подає трактування стратегії як «мистецтво економічного, суспільного й політичного керівництва масами, яке має визначити головний напрям їхніх дій, вчинків» [3]. У контексті заданого дослідження під стратегією модернізації слід розуміти визначений напрям вчинків та дій відповідно до завдань економіки із врахуванням тих трансформацій, які від-

буваються у сучасному суспільстві. Ключову роль за такої умови повинна відігравати держава.

У сучасному світі під впливом глобалізації завдання держави швидко адаптуються до тих змін, які спостерігаються у цивілізованому суспільстві. Тому модернізація економічної системи України, зважаючи на глобалізаційні зміни, вимагає постійних зусиль, спрямованих на реальне забезпечення:

- стабільних відносин на рівні макроекономіки, які покликані сприяти економічному зростанню, активізації інвестиційних потоків, інтенсифікації міжнародних економічних відносин та обміну робочою силою й капіталом;

- активізації сфери підприємництва та інноваційної сфери у руслі розвитку дослідно-конструкторських робіт і розробок та підтримки наукових досліджень. Відповідно до цього має трансформуватися виробничо-комерційна діяльність суб'єктів підприємництва та принципи регулювання соціально-економічних процесів у зазначеній сфері;

- посилення міжнародного співробітництва української держави та лібералізації торгово-економічних зв'язків, а також розробки і впровадження відповідних економічних норм та правил відповідно до того, що Україна постійно розширює своє членство в міжнародних організаціях;

- екологічної безпеки, що потребує активного впровадження відповідних технологій у виробничий процес та участі в міжнародній взаємодії держав, присвяченій глобальним кліматичним змінам;

- соціальної політики, спрямованої на забезпечення високих темпів зайнятості та економічного зростання, реалізуючи таким способом політику держави на ринку праці з максимальним ефектом [4].

Ефективна структурна модернізація економіки потребує належної фінансової підтримки, яка покликана забезпечувати якісні зміни у суспільстві. Фінансова політика держави повинна спрямовуватися на те, щоб забезпечувати ефективний розвиток регіонів, зростання валового внутрішнього продукту, належний добробут населення та підвищення конкурентоспроможності економічної системи загалом.

Треба сказати, що на сьогодні модернізація економіки України потребує значної уваги з боку держави, оскільки у цій сфері є багато проблем та прогалин. І якраз неналежне фінансування, яке значно за-

лежить від неефективності використання державних коштів, відіграє важливу роль у здійсненні модернізаційних процесів, які потенційно могли би підвищити рівень модернізаційних перетворень у державі.

Так, на сьогодні рівень державного боргу не дає підстави вести мову про належний рівень соціально-економічного розвитку держави, що, зі свого боку, стає перепоною до впровадження ефективних трансформацій в економічній сфері. Ці висновки можна зробити на підставі даних табл. 1.

Як видно з даних табл. 1, у 2020 р. спостерігався ріст державного боргу порівняно з 2019 р. – як зовнішнього, так і внутрішнього. Це свідчить про неефективність управління державними фінансами, що позначається на всіх ланках суспільного життя держави та перешкоджає зростанню економіки.

Як свідчать дані звіту “Regional Risks for Doing Business” Всесвітнього економічного форуму, розвиток української економіки зазнає значних перешкод через наступні причини:

- масштабні параметри суспільної нестабільності;
- енергетичні проблеми, зумовлені воєнними діями з Росією;

- міждержавний конфлікт, наслідки якого відчують усі сфери народного господарства України.

Ці ризики, а також нерозвинена інфраструктура, криза фінансування та значний рівень безробіття є вагомими для української економіки і значно перешкоджають позитивним модернізаційним перетворенням [6].

Отже, об'єктивна реальність свідчить про потребу стратегічного курсу України, спрямованого на модернізацію економіки держави. Державна політика у сфері модернізації економіки повинна бути складовою загального механізму модернізації, який передбачає вирішення трьох взаємопов'язаних проблем (рис. 1).

Стратегічні напрями модернізації економіки України повинні враховувати необхідність реалізації реформ відповідно до потреби запровадження найбільш ефективних форматів, механізмів та принципів управління економічними процесами у країні. Ці реформи покликані забезпечити реальне скорочення розриву між Україною та країнами з розвинутою ринковою економікою, зростання індексу людського розвитку та показників валового внутрішнього продукту й національного доходу.

Таблиця 1 – Державний і гарантований державою борг, млрд грн [5]

Показники	Станом на		Відхилення 2020р. від 2019 р.:	
	31 грудня 2019 р.	31 грудня 2020 р.	Сума	%
Державний і гарантований державою борг	1 998	2 552	554	27,7
– внутрішній	839	1 033	194	23,1
– зовнішній	1 159	1 519	360	31,0
Державний борг	1 761	2 259	498	28,3
– внутрішній	829	1 001	172	20,6
– зовнішній	932	1 258	326	35,1
Гарантований державою борг	237	293	56	23,5
– внутрішній	9	32	23	в 3,5 р.
– зовнішній	228	260	32	14,4
Частка боргу в іноземній валюті у загальному обсязі державного й гарантованого державою боргу, %	63,4	65,0	1,6	–

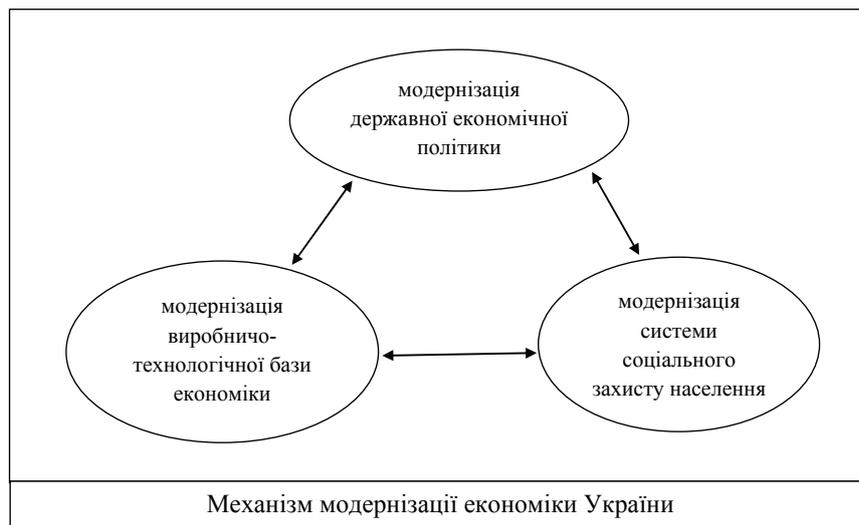

Рис. 1. Проблеми реалізації механізму модернізації економіки України [власні узагальнення]

Для того щоб визначити, наскільки успішними є реформи у сфері модернізації, слід розуміти, яким умовам вони повинні відповідати. Зокрема, мова йде про:

1) концептуальний підхід до реформ у вигляді чіткої стратегії шляхом визначення її пріоритетних напрямів у своїй логічній взаємопов'язаності, забезпеченості відповідними ресурсами та лімітуванням часових рамок реалізації стратегії;

2) регламентацію тактики здійснення реформ відповідно до визначеної стратегії з огляду на те, що стратегічний план у широкій перспективі потребує визначеної послідовності дій, реформаторських взаємодій та зусиль;

3) у напрямі забезпечення ефективності, послідовності та неперервності трансформаційних змін у суспільстві потрібно адекватно та швидко реагувати на ті зміни, які відбуваються в зовнішньому та внутрішньому середовищі;

4) сприятливі умови для реалізації стратегічних завдань модернізації, які повинні гарантуватися на рівні зовнішнього та внутрішнього середовища. Зокрема, мова йде про середовище, досвід та зовнішні фінансові ресурси (зовнішнє середовище), або про ресурси, потенціал, реформаторські сили та загальнонаціональну волю стосовно реалізації стратегічних завдань модернізації (внутрішнє середовище).

Отже, стратегічні напрями модернізації економіки України на сучасному етапі можна сформулювати так:

– формування нормативної бази, яка би забезпечувала сприятливі умови в державі для реалізації модернізаційних перетворень в економіці України;

– активізація грошово-кредитної, бюджетної, амортизаційної, податкової політики держави, системи санкцій та пільг тощо;

– розвиток науки, покращення її фінансування, інтеграція наукових досягнень із виробничою сферою, сприяння розвитку науково-дослідних установ у

державі;

– посилення наукової складової у венчурному бізнесі та в корпоративних структурах;

– сприяння розвитку інноваційних проєктів у суспільстві, здатних покращити модернізаційні процеси в економіці держави.

Отже, економічне зростання неможливо уявити без докорінної модернізації економічної системи, в яку потрібно на рівні держави закласти чіткий принцип стратегічного розвитку. У масштабах глобальної економіки саме стратегічне спрямування із чіткими підсистемами стратегії матиме найкращий ефект і найвищі результати позитивних трансформаційних змін у національній економіці.

ВИСНОВКИ

Модернізація української економіки є об'єктивно необхідним та невідворотним процесом, покликаним забезпечити зростання добробуту населення та розвиток позитивних трансформаційних змін у країні. Модернізаційні зміни мають здійснюватися відповідно до визначених зусиль держави, скерованих на отримання найкращого результату функціонування економічної системи.

Водночас постійна та невпинна модернізація пов'язана з вирішенням низки проблем та перешкод, які існують на сьогодні в економіці української держави та стоять на перепоні її прогресивному розвитку. Їх вирішення дасть змогу економічній системі перейти на якісно новий рівень розвитку. Згідно з цим реформи в економіці України слід здійснювати відповідно до чіткої стратегії її розвитку та стратегічних напрямів, які дозволять реалізувати обраний державою курс на модернізацію національної економіки та побудувати економічну систему відповідно до рівня розвинутих країн світу.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254-vr>
2. Структурні перетворення в Україні: передумови модернізації економіки / А.П. Павлюк та ін.; за ред. Я.А. Жаліла. К.: НІСД, 2012. 104 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної мови. URL: <https://slovnkyk.me/>

4. Модернізація України: визначення пріоритетів реформ. Проект до обговорення: URL: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/.../Modernizatsiia_Ukrainy_sotsialno_ekonomic
5. Висновки Рахункової палати про результати аналізу річного звіту про виконання закону України „Про державний бюджет України на 2020 р.»: Київ, 2021. 87 с.
6. Regional Risks for Doing Business, 2019. URL: <https://cn.weforum.org/reports/regional-risks-for-doing-business-2019>

References

1. The Constitution of Ukraine. Law of 28.06.1996 № 254k/96–VR. Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254-vr> [in Ukrainian].
2. Structural transformations in Ukraine: prerequisites for modernization of the economy / A.P. Pavliuk, et.al.; ed. Ya.A. Zhalil. Kyiv: NISD, 2012. 104 p. [in Ukrainian].
3. Large explanatory dictionary of modern language. URL: <https://slovyk.me/> [in Ukrainian].
4. Modernization of Ukraine: defining reform priorities. Project for discussion: URL: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/.../Modernizatsiia_Ukrainy_sotsialno_ekonomic [in Ukrainian].
5. Conclusions of the Accounting Chamber on the results of the analysis of the annual report on the implementation of the Law of Ukraine “On the State Budget of Ukraine for 2020”. Kyiv, 2021. 87 p. [in Ukrainian].
6. Regional Risks for Doing Business, 2019. URL: <https://cn.weforum.org/reports/regional-risks-for-doing-business-2019>

Liudmyla MOROZ

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9830-9692>

e-mail: liudmyla.a.moroz@lpnu.ua

Olha PROSOVYCH

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2835-0603>

e-mail: olha.p.prosovych@lpnu.ua

MODERNIZATION OF UKRAINE'S ECONOMY: STRATEGIC ASPECTS

The paper considers the issue of modernization of Ukrainian economy through the prism of strategic aspects of its implementation. The introduction states that the constant renewal of the economy, which is designed to ensure the lag of Ukrainian development from the developed countries, is based on the successful modernization of the economy in the direction of democratic and dynamic development of the country. The purpose of the paper is to substantiate the need to modernize the economy of Ukraine and characterize the strategic directions of its implementation.

It is explained what efforts the state needs to make for the successful modernization of the economic system of Ukraine, given the globalization changes in modern society. It is substantiated that effective structural modernization of the economy requires adequate financial support, which is designed to ensure qualitative change in society. It is argued that public policy in the field of economic modernization should be part of the overall mechanism of modernization, which involves solving three interrelated problems. The conditions to be met by successful reforms in the field of economic modernization have been determined. It is proved that the strategic directions of modernization of Ukraine's economy should take into account the need to implement reforms in accordance with the need to introduce the most effective formats, mechanisms and principles of economic process management in the country. Strategic directions of modernization of Ukrainian economy at the present stage are formulated.

In conclusion, it is substantiated that the modernization of the Ukrainian economy is an objectively necessary and inevitable process designed to ensure the growth of welfare and the development of positive transformational changes in the country. Modernization changes must be carried out in accordance with certain efforts of the state aimed at obtaining the best result of the functioning of the economic system. It is concluded that reforms in the economy of Ukraine should be carried out in accordance with a clear strategy of its development and strategic directions, which will implement the chosen state course to modernize the national economy and build an economic system in accordance with the level of developed countries.

Keywords: *modernization of the economy, strategy, public policy, mechanism*

Любов Орестівна **ПЕТИК**

к.е.н., доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4807-2236>

e-mail: liubapetyk@ukr.net

Марта Андріївна **КОРЖ**

студентка, Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7125-732X>

e-mail: korzhmarta27@gmail.com

ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ НАЙКРАЩИХ ПРАКТИК ЄС

У статті проаналізовано основні аспекти організації та забезпечення діяльності територіальних громад у сфері соціального забезпечення населення України. Окреслено основні напрями розвитку процесу надання соціальних послуг. Визначено основні інструменти бюджетного фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення України та досліджено ефекти, які чинять вплив на обсяги видатків Державного та Зведеного бюджетів на соціальну сферу. Досліджено наявні проблеми у сфері соціального забезпечення та наголошено на необхідності гармонізувати соціальні стандарти зі стандартами Європейського союзу.

Ключові слова: соціальне забезпечення, соціальний захист, децентралізація, євроінтеграція, державні фінанси, міжбюджетні відносини, видатки на соціальний захист

ВСТУП

Одним з компонентів стабільного функціонування суспільства є надання соціальних послуг. Важливе значення має проведення децентралізації та надання органам місцевого самоврядування більш широких повноважень відносно соціального забезпечення населення. Оскільки Україна перебуває на шляху євроінтеграції, найбільш актуальним залишається питання забезпечення соціальної стабільності – досягнення високих соціальних стандартів держав-членів ЄС. В Україні через суспільні зміни соціальна проблематика привертає дедалі більшу увагу в соціальній та політичній діяльності. Вплив світових тенденцій глобалізації та інтеграції на регіони призводить до виникнення нерівномірності у їхньому розвитку, тому головною метою соціальної політики в умовах децентралізації є і залишається створення таких умов, які б дозволяли органам місцевого самоврядування реалізовувати їх наявний потенціал, максимально збільшувати їхній внесок у програми розвитку економіки країн з метою загального підвищення добробуту населення. Саме тому важливо дослідити провідний закордонний досвід фінансування системи соціального захисту населення та її секторів у централізованих та децентралізованих країнах і на основі отриманих досліджень визначити принципи розподілу функцій фінансування різних секторів соціального захисту між рівнями влади на основні найкращих європейських практик.

МЕТА дослідження – аналіз основних напрямів та існуючих моделей соціальної політики ЄС та найкращих практик міжбюджетного фінансування соціальної сфери з можливістю їх адаптації у сфері соціального захисту сучасної України.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Стаття базується на працях вітчизняних та закордонних вчених, матеріалах періодичних видань. У проведенні дослідження використовувалися методи аналізу й синтезу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Раніше сформована система надання соціальних послуг в Україні з початком процесу децентралізації зіткнулася з низкою викликів. Зокрема, основними проблемами, що вимагали вирішення, стали взаємодія учасників системи в нових умовах, вдосконалення механізму розмежування повноважень між різними рівнями територіальних організацій у наданні послуг та стимулювання розвитку ринку соціальних послуг.

З 1 січня 2020 р. чинності набув новий Закон України «Про соціальні послуги», який передбачає зміну самого підходу до надання соціальних послуг. Закон визначає соціальні послуги як «дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають» [1]. Варто зазначити, що акцент на профілактичній складовій у наданні послуг є перевагою, оскільки профілактика є ефективнішою, ніж подолання вже наявних проблем.

До того ж наступним важливим елементом профілактичної складової соціальної роботи є й те, що звернутися стосовно необхідності надання соціальних послуг відтепер може не лише особа, яка потребує послуг або її законний представник, а також й інші особи в інтересах осіб, які потребують таких послуг. Оскільки Україна знаходиться на шляху цифрової трансформації, доцільним є й створення Реєстру отримувачів та надавачів соціальних послуг, тобто автоматизованої інформаційно-телекомунікаційної системи, призначеної для збору, реєстрації, зберігання і використання даних про надавачів та отримувачів соціальних послуг, а також запровадження єдиних вимог до всіх надавачів соціальних послуг – як державних і комунальних, так і до недержавних (прибуткових та неприбуткових організацій) [2].

Що стосується процесу отримання соціальних послуг, нове законодавство передбачає наявність окремих випадків, коли отримувачі послуг не можуть від них відмовитися, тобто поняття добровільності отримання со-

ціальних послуг набуває обмеженого характеру. Відтепер для певних категорій осіб будуть здійснюватися індивідуальні корекційні програми: батьки, які не виконують батьківських обов'язків; особи, які вчинили насильство за ознакою статі, домашнє насильство чи жорстоке поводження з дітьми; особи, до яких застосовуються заходи пробації відповідно до закону; особи, яких судом направлено на проходження програми для кривдників; в інших випадках, передбачених законом. Такі заходи можна назвати «примусовими» соціальними послугами, які місцеві територіальні громади будуть надавати в обов'язковому порядку [1].

Проаналізуємо також і нові повноваження виконавчих органів міських рад міст обласного значення, рад об'єднаних територіальних громад, які окреслено ст. 25 Закону [3, с. 71-72]:

1) визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці / територіальної громади у соціальних послугах, зокрема із залученням надавачів соціальних послуг недержавного сектору, оприлюднення відповідних результатів;

2) інформування населення про перелік соціальних послуг, їх зміст і порядок надання у формі, доступній для сприйняття особами з будь-яким видом порушення здоров'я;

3) здійснення заходів для виявлення вразливих груп населення та осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;

4) забезпечення за результатами оцінювання потреб особи / сім'ї надання базових соціальних послуг особам / сім'ям відповідно до їхніх потреб, вжиття заходів із надання інших соціальних послуг таким особам / сім'ям шляхом створення мережі надавачів соціальних послуг державного/комунального сектору та/або залучення надавачів соціальних послуг недержавного сектору (шляхом соціального за мовлення, державно-приватного партнерства, конкурсу соціальних проєктів, соціальних програм тощо) та/або на умовах договору з уповноваженими органами;

5) затвердження, забезпечення фінансування та виконання регіональних програм в частині забезпечення потреб осіб/сімей у соціальних послугах, розроблених за результатами визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці / територіальної громади у соціальних послугах;

6) забезпечення підвищення професійної компетентності / кваліфікації працівників надавачів соціальних послуг, утворених ними;

7) координація діяльності суб'єктів системи надання соціальних послуг на місцевому рівні;

8) забезпечення взаємодії надавачів соціальних послуг та органів, установ, закладів, фізичних осіб – підприємців, які в межах своєї компетенції надають на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці / територіальної громади допомогу вразливим групам населення та особам/ сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, та/або здійснюють їх захист;

9) збір, аналіз та поширення відповідно до законодавства інформації стосовно надання соціальних послуг, сприяння впровадженню кращого досвіду надання соціальних послуг;

10) забезпечення ведення Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг на місцевому рівні;

11) здійснення моніторингу надання соціальних послуг, оцінювання їх якості, оприлюднення відповідних результатів;

12) здійснення контролю за цільовим використанням бюджетних коштів, спрямованих на фінансування соціальних послуг;

13) здійснення контролю за додержанням вимог цього Закону у порядку, визначеному КМУ;

14) забезпечення дотримання прав отримувачів соціальних послуг;

15) призначення керівників утворених ними надавачів соціальних послуг, діяльність яких фінансується за рахунок коштів відповідного бюджету/бюджетів;

16) вирішення інших питань стосовно надання соціальних послуг відповідно до закону.

Слід виокремити, що основною перевагою нового законодавства є можливість утворення комплексних установ/закладів надання соціальних послуг, структурних або відокремлених (територіальних) підрозділів, в яких надають різні соціальні послуги різним групам населення. Головною метою таких змін є оптимізація та формування комплексного підходу до надання соціальних послуг. Очікуваним результатом є подолання відомчих бар'єрів на рівні територіальної громади.

Варто зазначити, що особливої актуальності питання реформування національної системи соціального захисту згідно з планом імплементації даного договору та з використанням кращого досвіду європейських країн набуло після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Що стосується основних стандартів Ради Європи і Європейського Союзу, система соціального захисту згідно з ними включає такі форми соціального захисту, як державну соціальну допомогу, а також спеціальний і особливий (додатковий) соціальний захист для окремих категорій населення [4, с. 569].

У системах соціального захисту переважної більшості країн ЄС соціальне страхування посідає визначальну роль, є їх найважливішим елементом. Саме тому ґрунтовний порівняльний аналіз західноєвропейських моделей соціального захисту та/або соціального страхування дозволяє зробити відповідні висновки та рекомендації для подальшого проведення відповідних реформ в Україні.

Експерти зазначають, що фінансування різних статей видатків Державного бюджету України здійснюється не системно і не прозоро. Так, окремі видатки соціального характеру містяться, крім соціального захисту і соціального забезпечення, і в інших видаткових статтях бюджету, а саме: житлово-комунальне господарство, освіта, духовний і фізичний розвиток, охорона здоров'я, громадський порядок та охорона праці. Так, видатки соціального характеру можна знайти практично у кожній з видаткових статей зведеного бюджету, що включає показники державного та місцевих бюджетів. За таких умов реальний обсяг усіх соціальних видатків держави буде в 3–4 рази перевищувати той, що декларується за видатковою статтею «Соціальний захист та соціальне забезпечення» та не відповідає світовим та європейським статистичним стандартам [5, с. 110].

Що стосується європейської статистичної практики, широко визнаним важливим методом для вдосконалення діяльності фінансування національних систем соціального захисту, визначено метод допоміжних рахунків

соціального захисту. На заданий проміжок часу усі країни Європейського Союзу займаються розробленням допоміжних рахунків на основі методології, створеної для забезпечення Європейської статистичної комісії співставними індикаторами відносно фінансових потоків, спрямованих країнами у цю галузь.

Актуальність розроблення методології побудови допоміжних рахунків соціального захисту в Україні пов'язана з тим, що розвиток державної статистики передбачає гармонізацію національної системи показників з міжнародними стандартами на рівні, рекомендованому для статистичних служб країн – кандидатів на членство в Європейському Союзі. В цьому контексті стратегічним пріоритетним напрямом діяльності Статистичної організації Європейської Комісії (далі – Євростат) у соціальній статистиці є систематизація та формування агрегованої інформації у вигляді соціальних рахунків охорони здоров'я, освіти, туризму, соціального захисту, науки і досліджень. На прикладі рахунку соціального захисту доведено значні аналітичні можливості допоміжних соціальних рахунків, які дозволяють простежити за тим, як використовуються ресурси відповідної галузі, вивчити моделі розподілу ресурсів, оцінити ефективність поточного використання ресурсів тощо [5, с. 111].

Зіставимо видатки на соціальний захист деяких країн Європейського Союзу та України (рис. 1). Бачимо, що у деяких країнах-членах ЄС витрати на соціальний захист у 2020 р. відрізнялися майже вдвічі. Лідерами з

найбільш високим співвідношенням витрат на соціальний захист до ВВП серед проаналізованих країн є Франція (36,9 %), Нідерланди (32,7 %), Австрія (31,8 %) і Німеччина (31,1 %), витрачали на соціальні цілі вдвічі більше, ніж країни із найнижчими значеннями цього співвідношення: Литва (17,8 %), Чорногорія (18 %) і Болгарія (18,4 %). В Україні цей показник у 2020 р. становив 25,04 %.

Проаналізуємо видатки Державного та Зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення за останнє десятиліття порівняно з коефіцієнтом децентралізації (рис. 2). Аналіз тенденцій фінансування системи соціального захисту за останнє десятиліття дозволяє зазначити про суттєве збільшення номінальних обсягів цих витрат. Так, номінальний обсяг витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення з державного бюджету за період 2011-2021 рр. збільшився у 3,1 рази, а з місцевого бюджету – в 5,6 рази.

Оцінити рівень децентралізації фінансування соціального захисту населення можна за розрахунком відповідних коефіцієнтів. Так, в Україні за період 2011-2021 рр. коефіцієнт децентралізації витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення становив близько 40 %.

Проте необхідно більш деталізовано проаналізувати процес децентралізації даної сфери, оскільки частина з поточних функцій фінансується за рахунок субсидій та інших трансфертів з державного бюджету.

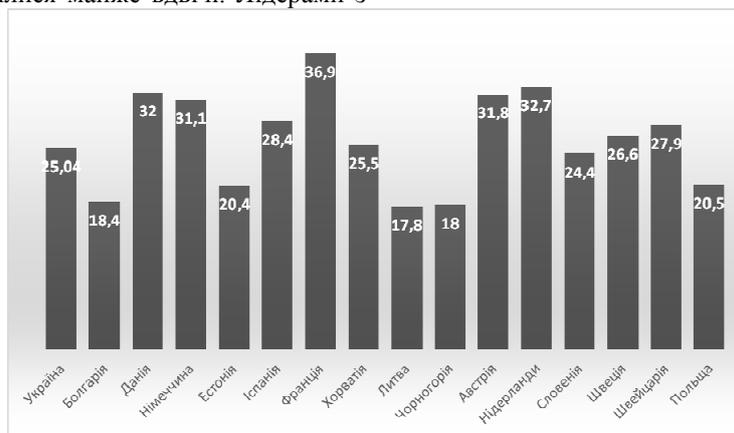

Рис. 1. Динаміка видатків на соціальний захист у країнах Європейського Союзу та Україні у 2020 р., у % до ВВП [складено авторами на основі [6; 7])

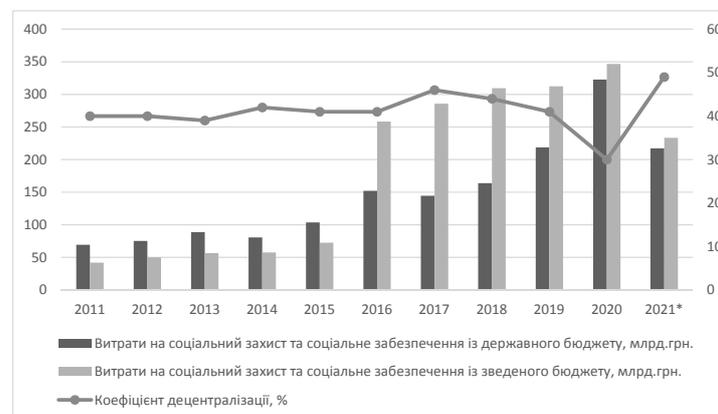

Рис. 2. Бюджетне фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення в Україні за 2011-2021 рр. [складено авторами на основі [8]] (* дані станом на 01.09.2021 р.)

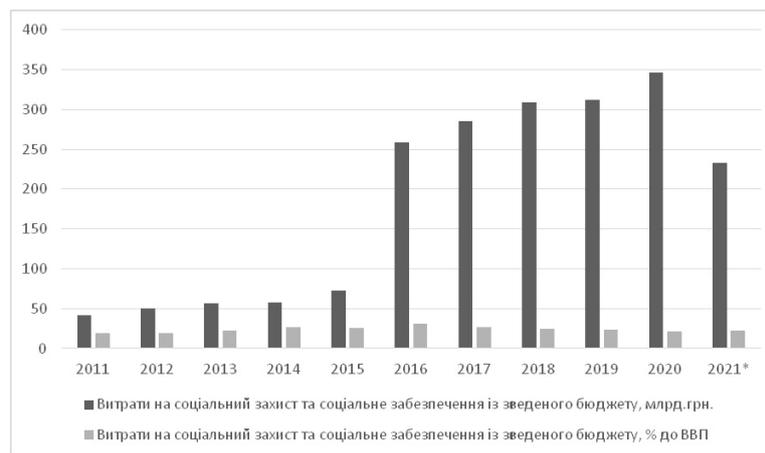

Рис. 3. Відсоткове відношення бюджетного фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення в Україні за 2011-2021 рр. у % до ВВП [складено авторами на основі [8]] (* дані станом на 01.09.2021 р.)

Найбільш доцільним і, як показує практика, дієвим способом оптимізації розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, на нашу думку, є наділення структурних підрозділів територіальних органів центральних органів виконавчої влади повноваженнями з надання наступних послуг соціального захисту населення: виплата пенсій, субсидій, компенсації, забезпечення надання пільг. Це забезпечує покращення механізму адміністрування соціальних послуг та збільшує рівень ефективності коштів бюджетів усіх рівнів.

Згідно з даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), за період 2016-2019 рр. на фінансування системи соціального забезпечення всіх країн світу витрачалося близько 20 % світового ВВП [9].

Зазначимо, що незважаючи на те, що загалом у країнах ЄС, таких як Фінляндія, Норвегія, Швеція, Данія, Норвегія, Франція, Німеччина, Словаччина, Греція, Італія та Швейцарія, державні видатки на соціальний захист населення за цей же період склали близько 42 %. Проте є й такі країни, де частка державних витрат на соціальний захист складає приблизно 16,8 %, – це Ісландія та Кіпр [9].

Що стосується системи державного фінансування соціального захисту, у більшості країн ЄС вона триканальна, тобто, фінансування здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, місцевих бюджетів та фондів соціального страхування. Найбільшою країною за часткою державного фінансування соціального захисту з місцевих бюджетів є Данія, а частка становить 57,3 % загальних державних витрат. Зі свого боку, фінансування соціального захисту в Бельгії, Німеччині, Іспанії, Австрії та Швейцарії здійснюються за рахунок коштів регіональних органів.

Найвищий ступінь децентралізації фінансування з місцевих бюджетів соціального захисту інвалідності та непрацездатності протягом цього періоду займала Данія (коефіцієнт децентралізації за витратами становить (98,6 %), Румунія (51,5 %), Фінляндія (48,1 %) та Швеція (37,6 %). Найвищий ступінь централізації фінансування цієї функції мали Бельгія, Болгарія, Ірландія та Португалія [9].

Аналіз коефіцієнта децентралізації державного фінансування пенсійного забезпечення дозволяє зробити висновок, що у Данії та Швеції завдяки високому коефіцієнтам фінансування соціального захисту людей по-

хилого віку ефективніше здійснюється внаслідок витрат місцевих бюджетів. Зі свого боку, в Австрії ці виплати здійснюються винятково з державного бюджету [8].

Що стосується соціальних фондів страхування, державні витрати на пенсійне забезпечення такі установи здійснюють у Швейцарії та Німеччині. Регіональні органи влади здійснюють таке фінансування в Бельгії та Іспанії [10].

Розподіл державних витрат на фінансування соціального захисту безробітних здійснюється так [11, с. 77]:

- фінансування соціального захисту безробітних виключно за рахунок коштів центрального уряду здійснюється в Норвегії, Ісландії, Великій Британії, Швеції та Ісландії;

- децентралізованими ці повноваження є в Данії та Австрії; Іспанія залучає до фінансування також регіональні органи влади;

- найбільш активну участь соціальних фондів страхування у фінансуванні соціального захисту безробітних здійснюється в Бельгії та Італії.

На основі проведеного аналізу децентралізації фінансування сфери соціального захисту країн ЄС, можемо зробити висновок, що в країнах переважає здійснення такого фінансування за рахунок регіональних та місцевих бюджетів. Даний процес забезпечується як за рахунок трансфертів з державного бюджету, так і за рахунок трансфертів соціальних фондів страхування та власних доходів територіальних громад.

Окреслимо два різноспрямовані вектори розвитку існуючої системи соціального захисту та соціального забезпечення в Україні, на основі найкращих практик ЄС [5, с. 114]:

По-перше, послідовне відтворення громіздкої та фінансово невідповідної системи пільг і соціальних виплат зі збереженням неефективної розгалуженої мережі державних закладів соціального захисту, що відповідає традиціям та підходам радянської моделі. Це призводить до унеможливлення коректного порівняння фінансування соціального захисту в Україні та країнах ЄС.

По-друге, впровадження нових, більш ефективних та економічно обґрунтованих форм і видів соціального захисту, яке супроводжується розвитком мережі закладів соціального обслуговування на рівні громад, що відповідає Європейській моделі та міжнародним стандартам.

На даний період часу в Україні існує низка проблем у фінансуванні соціальної сфери:

- недостатні розміри фінансування соціальної сфери;
- непослідовність та фрагментарність фінансування;
- неефективна структура фінансування (основна вага витрат припадає на заробітну плату, що веде до загрози матеріальної інфраструктури);

- відсутність стимулів для переходу до децентралізованого фінансування частини соціальних витрат.

Розвиток сучасної світової економіки характеризується швидкими змінами та вимагає відповідного реагування, саме тому для подальшого ефективного забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення рекомендуємо впроваджувати наступні практики, які вже активно використовуються в країнах-членах ЄС:

- забезпечувати достатню гнучкість системи для того, щоб скористатися новими можливостями і вчасно долати загрози, на основі попереднього реформування ринку праці та соціальної політики;

- покращувати лабільність для швидкого реагування на зміни, оскільки це забезпечить сталий розвиток єдиного ринку і безперешкодне функціонування валютного союзу;

- зменшувати рівень нерівності та маргіналізації серед громадян задля досягнення адекватного рівня соціального захисту;

- пропагувати гендерну рівність та рівність серед молоді, розробити ефективні механізми вирішення проблем на ринку праці, аби зменшити відсоток стримування економіки та соціального прогресу;

- реагувати на зміни в чинній формі співпраці ЄС у новий вид континентального партнерства у зв'язку зі зміщенням балансу політичної та економічної сили в бік Північно-Атлантичного альянсу;

- орієнтуватися не на повноцінну європейську соціальну модель, а на кодекс поведінки, заснований на наступних спільних для усіх держав-членів ЄС цінностях;

- встановлювати мінімальні соціально-трудова стандарти шляхом їх гармонізації, що не позбавляє національних урядів права розробляти і вводити додаткові, більш жорсткі вимоги для підвищення рівня соціальної захищеності населення.

Оскільки економіка продовжує перебувати у кризовому стані, необхідно проводити заходи для підтримки добробуту населення, тож стан та роль соціального забезпечення в Україні вимагає підвищення

значимості. Зберігати старий фундамент соціальної сфери є вкрай недоцільним, оскільки у сучасних умовах ми постійно спостерігаємо постійні трансформації економічних та політичних підходів. Для цього потрібно створити умови комплексного використання різних методів та важелів: запровадження оплати праці не нижче мінімального рівня, індексації зарплати в умовах зростання цін та прожиткового мінімуму, надання державної допомоги, пільг та інших видів соціальної підтримки тощо [12, с. 41-42].

ВИСНОВКИ

У даному дослідженні проаналізовано загальні обсяги видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення в Україні порівняно з країнами ЄС. Дані показники є доволі значними порівняно з розвинутими європейськими країнами, проте, незважаючи на доволі великий обсяг соціальних видатків, низькою й надалі залишається якість соціальних послуг в Україні. Що стосується соціальних потреб найбільш вразливих категорій населення, вони не задовольняються достатньою мірою.

Авторами визначено найкращі європейські практики, які варто впровадити до виконання в Україні з метою забезпечення ефективного функціонування соціальної сфери. Ми прослідковуємо низку негативних тенденцій та ризиків, які вимагають невідкладних заходів для швидкого досягнення загальноєвропейського рівня соціального забезпечення і захисту населення. Серед таких заходів можна виділити: запровадження механізму адміністрування соціальних послуг, покращення якості соціальних послуг, розвиток недержавного сектору, що передбачає запровадження механізму соціального замовлення; методика визначення вартості соціальних послуг; механізму фінансування соціальних послуг за принципом «гроші йдуть за отримувачем соціальних послуг»; механізму приватного партнерства.

На підставі викладеного зазначимо, що для ефективного функціонування і умовах децентралізації, органи місцевого самоврядування повинні з позиції «брокерів соціальних послуг» перейти в безпосередніх надавачів самих послуг, або стати адміністративними, методичними чи координаційними центрами для новостворених Центрів надання соціальних послуг при ОТГ. Так, буде повною мірою забезпечуватися виконання принципу «єдиного вікна» у контексті провайдингу соціальних послуг.

Список використаних джерел

1. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. С. 73.
2. Закон України «Про соціальні послуги». URL : <https://mariupolrada.gov.ua/news/z-1-sichnja-vvedeno-v-diju-zakon-ukraini-%C2%ABpro-socialni-poslugi%C2%BB->
3. Семигіна Т. Соціальні послуги у територіальних громадах України: інновації правового регулювання. *Вісник АПСВТ*. Київ, 2019. № 4. С. 65-75.
4. Дутчак А.В. Соціальне забезпечення громадян: сучасний стан та перспективи розвитку. *Молодий вчений*. 2017. № 5 (45). С. 568-572.
5. Ткаліч Т., Михальчук В. Фінансування соціального захисту в Україні та країнах ЄС: шляхи подолання розбіжностей. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В.О.Сухомлинського. Економічні науки*. Миколаїв, 2017. № 1 (8). С. 109-115.
6. Видатки Державного бюджету України 2021. *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2021/>
7. Gross domestic product at market prices. *Eurostat*. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00001/default/table?lang=en>
8. Видатки Державного бюджету України 2020. *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2021/>
9. Social spending 2016-2019. *OECD*. URL : <https://data.oecd.org/socialexp/social-spending.htm>
10. Ezcurra R., Rodriguez-Pose A. Decentralization of social protection expenditure and economic growth in the OECD. *Publius*:

Journal of Federalism. 2011. № 41 (1). pp. 146-157.

11. Степанова О.В. Фінансування соціального захисту в умовах децентралізації: зарубіжний досвід та національні реалії. *Інвестиції: практика та досвід*. Київ, 2016. № 22. С. 73-79.

12. Сарафін М., Зеленко В. Проблема сталого розвитку економіки України в умовах пандемії: євроінтеграційний зріз. *Український щорічник з європейських інтеграційних студій*. Київ, 2020. № 5. С. 36-47.

References

1. Law of Ukraine on social services № 2671-VIII of 17.01.2019. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2019. 73 p. (in Ukrainian).
2. Law of Ukraine on social services. URL : <https://mariupolrada.gov.ua/news/z-1-sichnja-vvedeno-v-diju-zakon-ukraini-%C2%ABpro-socialni-poslugi%C2%BB-> (in Ukrainian).
3. Semygina. T. Social services in territorial communities of Ukraine: innovations of legal regulation. *Bulletin of the APSVT*. Kyiv, 2019. № 4. pp. 65-75 (in Ukrainian).
4. Dutchak A.V. Social security of citizens: current state and prospects of development. *Young scientist*. 2017. № 5 (45). pp. 568-572 (in Ukrainian).
5. Tkalic T., Mykhalchuk V. (Financing social protection in Ukraine and EU countries: ways to overcome differences. *Scientific Bulletin of Mykolayiv National University. VO Sukhomlinsky. Economic sciences*. Mykolaiv, 2017. № 1 (8). pp. 109-115 (in Ukrainian).
6. Expenditures of the State Budget of Ukraine 2021. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2021/> (in Ukrainian).
7. Gross domestic product at market prices. *Eurostat*. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00001/default/table?lang=en>
8. Expenditures of the State Budget of Ukraine 2020. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2020/> (in Ukrainian).
9. Social spending 2016-2019. *OECD*. URL : <https://data.oecd.org/socialexp/social-spending.htm>
10. Ezcurra R., Rodriguez-Pose A. Decentralization of social protection expenditure and economic growth in the OECD. *Publius: Journal of Federalism*. 2011. № 41 (1). pp. 146-157.
11. Stepanova O.V. Financing of social protection in the conditions of decentralization: foreign experience and national realities. *Investments: practice and experience*. Kyiv, 2016. № 22. pp. 73-79 (in Ukrainian).
12. Sarafyn M., Zelenko V. The problem of sustainable development of Ukraine's economy in a pandemic: the European integration slice. *Ukrainian Yearbook of European Integration Studies*. Kyiv, 2020. №5. pp. 36-47 (in Ukrainian).

Liubov PETYK

PhD in Economics, Associate Professor, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4807-2236>

e-mail: liubapetyk@ukr.net

Marta KORZH

student, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7125-732X>

e-mail: korzhmarta27@gmail.com

FINANCING SOCIAL PROTECTION IN UKRAINE ON THE BASIS OF EU BEST PRACTICES

The paper analyzes the main aspects of the organization and support of territorial communities in the field of social security of the population of Ukraine. The main directions of development of the process of providing social services are outlined. The main instruments of budget financing of social protection and social security of the population of Ukraine are determined and the effects that affect the volume of expenditures of the State and Consolidated budgets on the social sphere are investigated. The existing problems in the field of social security are studied and the need to harmonize social standards with the standards of the European Union is emphasized. The thesis is put forward on the need to implement a number of measures for Ukraine's timely response to the sharp increase in socio-economic needs in the global crisis. Emphasis is placed on the problems and prospects for the development of social security in the decentralization process. The range of problems for the effective response of social policy to rapid changes in the development of the modern world economy is outlined. The necessity of the analysis of the EU experience in the field of social security and the need to adapt the best European practices in order to comply with the Western European models of social protection and / or social insurance is substantiated. The need to apply the tools of theoretical and methodological analysis of the conceptual foundations of sustainable development of social security to specific circumstances and realities in Ukraine. The study focuses on the relevance of strategic and operational objectives of the new Law of Ukraine "On Social Services" and the need for further harmonization of existing legislation with the basic standards of the Council of Europe and the European Union.

Keywords: social security, social protection, decentralization, European integration, public finances, intergovernmental relations, social protection expenditures

Оксана Борисівна ПОНОМАРЬОВА

старший викладач, Університет митної справи та фінансів
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5516-3531>
e-mail: ob-ponomareva@yandex.ua

Вікторія Валеріївна СИНІПОСТОЛ

студентка, Університет митної справи та фінансів
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5676-8623>
e-mail: viktoriya.sinipostol@gmail.com

Аліна Віталіївна ШТАНЬКО

студентка, Університет митної справи та фінансів
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0033-8410>
e-mail: astanko315@gmail.com

СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ: ОСОБЛИВОСТІ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ

Розглянуто сутність страхування життя, його особливості й переваги в порівнянні з іншими видами страхування. Проаналізовано вплив змін страхових виплат на зміну рівня виплат та виявлено взаємозв'язок між страховими преміями і страховими виплатами. Побудовано прогноз на 2021–2023 рр. за страховими преміями і виплатами відповідно. У зв'язку із зазначеним дослідження ринку страхування життя в Україні та виявлення основних проблем його розвитку на сьогодні є досить актуальним. Визначено основні проблеми, що перешкоджають розвитку страхування життя в Україні.

Ключові слова: страховий ринок, ринок страхування життя, страхові премії, виплати страхових сум, страхові ризики, ринок перестраховування, правила страхування

ВСТУП

Одним з основних критеріїв економічного розвитку держави є добробут її громадян. Важливу роль у забезпеченні добробуту та соціальної стабільності у державі відіграє страхування життя. З одного боку, це дає можливість убезпечитися від наслідків настання таких вірогідних негативних подій, як, наприклад, втрата доходу сім'ї внаслідок смерті годувальника, а також забезпечує кошти на пенсію та реалізацію певних планів у майбутніх періодах. З іншого боку, страхові фонди, які нагромаджуються компаніями зі страхування життя, являють собою потужне джерело інвестицій в економіку країни.

Ринок страхування життя в Україні розпочав свій розвиток на початку 90-х рр. ХХ ст., проте дотепер так і продовжує перебувати на стадії формування: триває постійне вдосконалення законодавчо-нормативної бази, відбуваються зміни в діяльності державних органів регулювання та нагляду за страховою діяльністю [1]. У зв'язку із зазначеним дослідження ринку страхування життя в Україні та виявлення основних проблем його розвитку на цей час є досить актуальним.

МЕТА статті – оцінювання сучасного стану ринку страхування життя в Україні, виявлення основних проблем, що стримують його та можливих шляхів їх розв'язання.

МАТЕРІАЛИ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Висвітлення проблем розвитку ринку страхування здійснюють вітчизняні науковці, а саме: І.А. Бойко, О.М. Залетов, Я.П., С.С. Осадець, Н.М. Внукова, Л.В. Временко, В.Д. Базилевич та ін., у працях яких порушені загальнотеоретичні та практичні питання становлення й розвитку страхування як окремої га-

лузі, у системі ринкової економіки країни загалом. Проте в їх наукових розробках недостатньо уваги приділено дослідженню проблем розвитку соціального сектору – ринку страхування життя. У зв'язку з цим в опублікованих наукових працях не надано цілісної картини становлення та розвитку страхування життя в Україні [6].

РЕЗУЛЬТАТИ

Розглядаючи економічну сутність страхування життя, слід відзначити її особливість, яка полягає у поєднанні властивостей страхового захисту та заощадження коштів. У зв'язку з цим у загальному страховому ринку країни його структурний сегмент має специфічні особливості у визначенні базових понять страхового ризику та страхового випадку. Так, страховий ризик має у своїй основі непередбачуваність настання події. Таке поняття страхового ризику ідентичне для таких ризиків страхування життя, як ризик смерті або втрати працездатності внаслідок нещасного випадку. Проте закінчення терміну дії договору страхування, повноліття застрахованої особи не мають ознак страхового ризику. Тобто ці події не підпадають під визначення страхового випадку, для якого характерним є заподіяння шкоди об'єкту страхування.

Ще однією особливістю страхування життя є те, що за договором, який передбачає виплату страхової суми у випадку передчасної смерті застрахованої особи або у випадку дожиття її до закінчення терміну дії договору, страховик бере на себе зобов'язання гарантовано виплатити страхову суму. Так, укладаючи такий договір страхування життя та вчасно сплачуючи страхові премії, страхувальник точно знає, що страховик виплатить страхову суму йому або третій особі, він не знає лише чи станеться це наприкінці строку дії договору чи раніше. У цьому полягає важливий економіч-

ний сенс страхування життя, оскільки, маючи такі гарантії, страхувальник здійснює довгострокове планування своїх фінансів. З іншого боку, таких гарантій особі не може забезпечити більше жодний фінансовий інструмент [5, С. 243–244].

Як вже зазначалося, сфера економічних відносин страхування і формування в ній значного грошового фонду підвищує інвестиційний потенціал і дає можливість збільшити багатство нації. Адже страхові компанії через довгострокове страхування життя залуча-

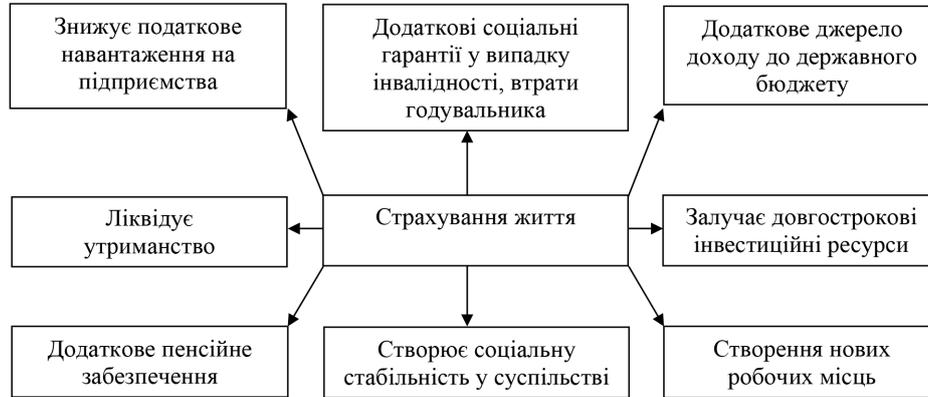

Рис. 1. Соціально-економічний потенціал страхування життя для економіки країни

Страхування життя, безумовно, не є предметом першої необхідності. Це означає, що кошти, залучені у сферу страхування, витрачаються тільки тоді, коли задоволені першочергові потреби у фізичній безпеці і з'являються деякі матеріальні заощадження. Але, з іншого боку, рівень пенсійного забезпечення на сьогодні дуже низький, – це говорить про те, що забезпечення старості є турботою самих громадян і створювати нагромадження необхідно в період трудової діяльності. Дійсна трирівнева пенсійна система також має на увазі самостійну ініціативу громадян у формуванні третього пенсійного рівня: укладання договорів страхування життя. Досвід країн Східної Європи показує: якщо у громадян більше 70 % доходів використовуються на придбання продуктів харчування, можна забути про страхування. Якщо на це витрачається близько 30 % доходів і 70 % сукупно – на продукти й товари споживчого попиту, люди починають замислюватися про страхування [3]. Зростанню попиту на страхування життя буде сприяти поступове формування середнього класу в Україні, тобто не найманих працівників, а підприємців, які більш виважено підходять до своїх доходів та фінансових зобов'язань, цьому також буде сприяти розвиток ринку споживчого й іпотечного кредитування, що припускає використання механізмів ризикового страхування життя [4, С. 171–172].

Сучасний стан розвитку на ринку страхування життя характеризується параметрами, наведеними на рис. 2.

Наведені на рис. 2 дані свідчать про існуючу динаміку страхових премій та виплат в Україні за 2014–2019 рр. У цьому періоді спостерігається зростаюча тенденція страхових премій. Їх сума поступово зростала з 1 955,5 млн грн до 4 347,7 млн грн. У 2015 р. сума страхових премій зменшилась і склала 1 878,8 млн грн порівняно з 1 955,5 млн грн у 2014 р.

Наведені дані свідчать також про те, що виплати страхових компаній (далі – СК) за аналізований період є

ють «довгі» гроші, що використовуються як інвестиції в економіку і стають тим самим локомотивом, що може досить ефективно активізувати систему інституціональних інвестицій, що особливо важливо для української економіки.

Унаслідок ефективно функціонуючого ринку страхування життя держава отримає потужний потенціал додаткових фінансових ресурсів які дозволять вирішити як питання економічного, так і соціального розвитку суспільства (рис. 1).

малими порівняно із сумами страхових премій. Проте вони також мають зростаючу тенденцію. Із 193,4 млн грн у 2014 р. суми страхових виплат зросли до 600,8 млн грн у 2019 р. Виплати СК у 2016 р. зменшились і склали 340 млн грн порівняно з 2015 р. що складало 448,3 млн грн. Об'єктивним показником оцінки ситуації в заданому випадку є рівень виплат страховими компаніями. Цей показник не є однозначним і стабільним. У середньому за досліджуваний період рівень виплат коливається в межах 9,9–19,6 % від обсягу страхових премій. Пікових значень рівень виплат набуває у 2015 та 2018 рр. коли він становив відповідно 23,9 % та 19,6 %.

Для того щоб з'ясувати, як змінюється ситуація на страховому ринку, можна спостерігати динаміку страхових премій та виплат поквартально за 2020 р. та I й II квартали 2021 р. (рис. 3).

Із наведених на рис. 3 даних найбільша сума страхових премій зафіксована у IV кв. 2020 р., яка становила 1 776,5 млн грн. У період з I до III кв. 2020 р. спостерігається їх незначне коливання, а в період з IV кв. 2020 р. до I кв. 2021 р. сума страхових премій знову зменшується: з 1 776,5 млн грн у II кв. 2021 р. збільшується до 1 124,6 млн грн. Максимальна сума виплат, зафіксована у IV кв. 2020 р., – 314 млн грн. За три попередні квартали також відбувалось зростання сум страхових виплат, а у двох наступних – зменшення. Із 314 млн грн у IV кв. 2020 р. страхові виплати зменшилися до 136,9 і 158,3 млн грн у I та II кв. 2021 р. відповідно.

Отже, зазначаємо, що на цей момент рівень страхових премій та виплат не має однозначної позитивної тенденції до зростання, яка спостерігалася в попередньому періоді.

З огляду на ситуацію, що складається на сьогодні на ринку страхових послуг в Україні, можна прогнозувати зміни на 2021–2023 рр. (рис. 4).

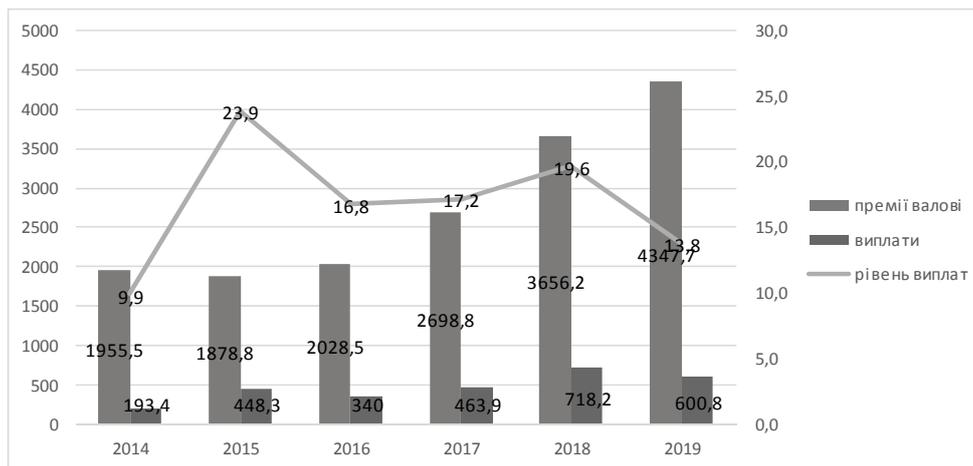

Рис. 2. Динаміка страхових премій та страхових виплат за 2014- 2019 рр. (млн грн, %)

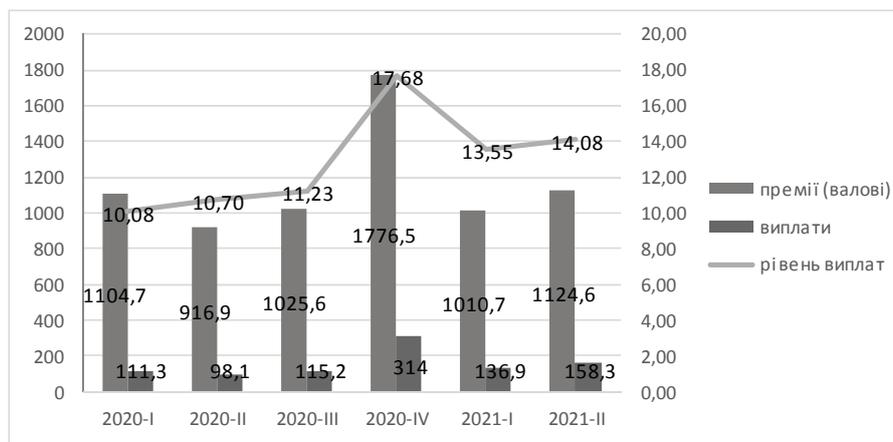

Рис. 3. Динаміка страхових премій та виплат за I-IV кв. 2020 рр. та I-II кв. 2021 рр. (млн грн, %)

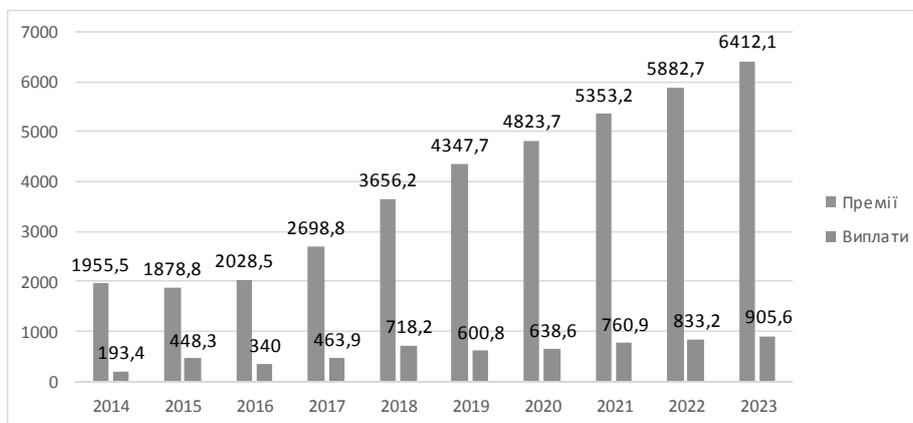

Рис. 4. Тенденції розвитку страхових премій та виплат (прогноз на 2021–2023 рр. млн грн)

Як видно з рис. 4., незважаючи на помітний спад рівня страхових премій, у перспективному періоді з 2021 до 2023 рр. очікується зростання розмірів страхових премій та виплат. Згідно з прогнозом страхові премії зростуть та становитимуть 5 353,2 млн грн, 5 882,7 млн грн та 6 412,1 млн грн у 2021–2023 рр. відповідно. Страхові виплати також зростатимуть до: 760,9 млн грн у 2021 р., 833,2 млн грн у 2022 р. та 905,6 млн грн у 2023 р.

Обґрунтування зазначеної динаміки змін у розмірах страхових виплат, розраховано на основі взаємозалежності між змінами рівня середньої заробітної плати та страхових виплат, з використанням лінійного коефіцієнта кореляції. Цей коефіцієнт склав 0,94, що

дає підставу судити про досить високий рівень взаємозв'язку між досліджуваними показниками.

Зазначені розрахунки свідчать про те, що між рівнем заробітної плати та розмірами страхових премій існує прямий зв'язок: чим більший рівень заробітної плати населення, тим більшою є сума страхових премій, і навпаки.

Одночасно з цим необхідно зазначити, що в Україні існують вагомі причини, які гальмують розвиток ринку страхування життя, зокрема:

- 1) повільні темпи впровадження ринкових умов та реструктуризації економіки;
- 2) низький рівень довіри до страховиків у сфері страхування життя;

- 3) недоліки власне страхового ринку:
- недостатня капіталізація страхових компаній;
 - низький рівень національного перестрахового ринку та залежність від світових лідерів перестраховання;
 - вузька клієнтська база страховиків, зосередження страхового ринку переважно на майбутньому страхуванні;
 - нерозвиненість довгострокового страхування, недержавного пенсійного забезпечення та неадекватна конкуренція у цьому сегменті ринку;
 - некваліфіковані актуарні розрахунки або неправильні статистичні дані;
 - недосконалість правил страхування;
 - значна інформаційна закритість страхового ринку;
 - недостатній кваліфікаційний рівень кадрового та наукового забезпечення;
- 4) нерозвиненість економіки загалом:
- низький рівень платоспроможності населення;
 - високий рівень інфляції;
 - відсутність привабливих для страховиків інвестиційних інструментів;
 - збитковість більшості підприємств;
 - експансія значного іноземного капіталу у страховий ринок;
- 5) причини, які лежать у площині тіньової економіки:
- шахрайство страхувальників;
 - фіктивне перестраховання;
 - ліквідація доходів, отриманих злочинним шляхом;
- 6) недоліки законодавчої бази:
- недосконалість податкового законодавства;
 - недосконалість державного нагляду за страхуванням життя;
 - відсутність дієвих гарантій для страхувальників у разі банкрутства СК;
 - недосконалість захисту прав споживачів страхових послуг;
 - недостатнє регулювання страхового посередництва [2, С. 223].

ВИСНОВКИ

Україна перебуває у стані перебудови системи соціального захисту населення. Становлення сегменту ринку страхування життя в системі страхового ринку нашої країни та подальший його успішний розвиток залежить від розширення асортименту страхових послуг, підвищення їхньої конкурентоспроможності, розширення їхньої інфраструктури, вдосконалення порядку оподаткування страхової діяльності відповідних компаній, подальшої інтеграції України в між-

народні структури, співвідношення між обов'язковим і добровільним страхуванням, залучення ринку страхування життя до вирішення найважливіших питань соціального страхування.

Гальмом у розвитку ринку страхування життя в Україні є те, що капіталізація та стан фінансових ресурсів переважної більшості страхових компаній є незадовільним і не забезпечує їх конкурентоспроможності навіть на внутрішньому ринку. Обмежені обсяги та недосконала структура фінансових накопичень більшості страховиків перешкоджають перетворенню їх на дієвий інститут соціального захисту населення та інвестування української економіки. Серед гальмуючих факторів слід також виділити обмеженість інвестиційної діяльності страховиків.

Підвищення фінансової надійності страховиків, усунення проблемних питань розвитку ринку страхування життя можливе за умови реалізації таких заходів:

1) розробити концепцію розвитку ринку страхування життя в Україні, з урахуванням принципів та стандартів, рекомендованих Міжнародною асоціацією нагляду за страховою діяльністю, стандартів COT, а також законодавства ЄС у сфері страхування;

2) розробити Страховий кодекс, який вмістив би комплекс законодавчих актів у сфері страхування та визначав взаємовідносини між усіма учасниками ринку страхування життя;

3) вдосконалити системи оподаткування та державного нагляду у сфері операцій перестраховання нерезидентів;

4) розробити пропозиції з вилучення з оподаткування засобів, що спрямовуються на розширення клієнтської бази, а також підвищення фахового рівня страхової діяльності і страхової культури населення;

5) перейти на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, розширити обсяг, підвищити якість, точність і прискорити публікацію зведень про стан ринку страхування життя;

6) підвищити фінансову надійність вітчизняних страхових компаній на основі збільшення їх капіталізації;

7) врегулювати питання з обмеження на певний період діяльності філій іноземних страховиків на території України.

Реалізація зазначених заходів дозволить наблизити національну систему страхування життя до загально-визнаних світових стандартів зарубіжної практики.

Список використаних джерел

1. Бойко І.А. Проблеми та перспективи розвитку страхового ринку в Україні. URL: http://nauka.zinet.info/3/boiko_i1.php
2. Радецька О.О. Ринок страхування життя в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 6. Т. 1. С. 222–224.
3. Страхування життя. Тенденції та прогнози. За матеріалами IV Міжнародного Ялтинського форуму учасників страхового ринку. *Страхова справа*. 2004. № 3. С. 37–40.
4. Тарасова Н.О. Соціальний і економічний ефект страхування життя. *Проблеми матеріальної культури – економічні науки*. 2005. С.170–173.
5. Фарат О.І. Сутність страхування життя та його функції. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. Вип. 18.4. С. 242–249.
6. Ярошенко С.Л., Куделя Л.В. Проблеми становлення та розвитку страхового ринку життя в Україні: Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2005. № 4. С. 42-50.
7. Офіційний сайт: Статистика страхового ринку України. URL: <https://forinsurer.com/stat>

References

1. Boiko I.A. Problems and prospects of insurance market development in Ukraine. URL: http://nauka.zinet.info/3/boiko_i1.php. (in Ukrainian).
2. Radetska O.O. Life insurance market in Ukraine: problems and prospects of development. *Bulletin of Khmelnytsky National University*. 2009. № 6. Vol. 1. pp. 222–224. (in Ukrainian).
3. Life insurance. Trends and forecasts. According to the IV International Yalta Forum of Insurance Market Participants. *Insurance business*. 2004. № 3. pp. 37–40. (in Ukrainian).
4. Tarasova N.O. Social and economic effect of life insurance. *Problems of material culture – economic sciences*. 2005. pp. 170–173. (in Ukrainian).
5. Farat O.I. The essence of life insurance and its functions. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*. 2008, Issue 18.4. pp. 242–249. (in Ukrainian).
6. Yaroshenko S.L., Kudelia L.V. Problems of formation and development of the life insurance market in Ukraine: Economic problems of development of branches and types of economic activity. Formation of market relations in Ukraine. 2005. № 4. pp. 42–50. (in Ukrainian).
7. Official site: Statistics of the insurance market of Ukraine. URL: <https://forinsurer.com/stat> (in Ukrainian).

Oksana PONOMAROVA

senior lecturer, University of Customs and Finance

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5516-3531>

e-mail: ob-ponomareva@yandex.ua

Viktoriia SYNPOSTOL

student, University of Customs and Finance

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5676-8623>

e-mail: viktoriya.sinipostol@gmail.com

Alina SHTANKO

student, University of Customs and Finance

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0033-8410>

e-mail: astanko315@gmail.com

LIFE INSURANCE: FEATURES, PRESENT STATE AND PROBLEMS

The essence of life insurance, its features and advantages in comparison with other kinds of insurance is considered. Influence of changes of insurance payments on change of level of payments is analyzed and the interrelation between insurance premiums and insurance payments is found out. The forecast for 2021–2023 on insurance premiums and payments accordingly is constructed. In connection with this, the study of the life insurance market in Ukraine and the identification of the main problems of its development is currently quite relevant. Life insurance plays an important role in ensuring security and social stability in the country. Considering the economic essence of life insurance, it should be noted its feature, which is a combination of properties of insurance protection and savings. In this regard, in the general insurance market of the country, its structural segment has specific features in defining the basic concepts of insurance risk and insured event. Yes, insurance risk is based on the unpredictability of the event. The brake on the development of the life insurance market in Ukraine is that the capitalization and financial condition of the vast majority of insurance companies is unsatisfactory and does not ensure their competitiveness even in the domestic market. The limited amount and imperfect structure of financial savings of most insurers prevent them from becoming an effective institution of social protection and investment in the Ukrainian economy. Among the inhibiting factors should also be noted the limited investment activities of insurers. It is defined the basic problems that hinder the development of life insurance in Ukraine.

Keywords: *the insurance market, the life insurance market, insurance premiums, payments of the insurance sums, insurance risks, the market of reinsurance, an insurance rule*

Олександр Юрійович ЄМЕЛЬЯНОВ

д.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1743-1646>

e-mail: Oleksandr.Y.Yemelianov@lpnu.ua

Ольга Львівна МИЩИШИН

доктор філософії з економіки, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7677-4625>

e-mail: olhalvivna@gmail.com

Анастасія Валеріївна СИМАК

к.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6371-2206>

e-mail: asimak@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ТА ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ УТВОРЕННЯ ТА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННИХ КЛАСТЕРНИХ СТРУКТУР

У статті визначено склад та встановлено особливості організаційного та інфраструктурного забезпечення процесів утворення та розвитку транскордонних кластерних структур. Здійснено тлумачення поняття економічного розвитку транскордонного кластера. Визначено основні етапи цього розвитку. Надано модель утворення потенціалу формування транскордонного кластера. Встановлено основні складники системи забезпечення реалізації цього потенціалу. Здійснено групування способів утворення транскордонних кластерних структур. Запропоновано послідовність процесів формування та розвитку транскордонних кластерів. Визначено головних суб'єктів інфраструктурного забезпечення процесів утворення та розвитку транскордонних кластерних структур.

Ключові слова: транскордонний кластер, формування, розвиток, організаційне забезпечення, інфраструктурне забезпечення, потенціал

ВСТУП

Забезпечення сталого розвитку економіки України потребує створення організаційних структур, які дають змогу покращити взаємодію між учасниками господарських процесів та досягти синергетичного ефекту. Серед цих структур важливу роль відіграють транскордонні кластери. Водночас формування цих кластерів та їх подальший розвиток є складними процесами, перебіг яких є можливим лише за певних умов. Встановлення цих умов, зокрема особливостей організаційного та інфраструктурного забезпечення процесів утворення та економічного розвитку транскордонних кластерів, є необхідним етапом розроблення загальної стратегії транскордонного співробітництва та пошуку шляхів його активізації на засадах побудови транскордонних кластерних структур.

Проблемі утворення та розвитку кластерів, зокрема транскордонних, приділено увагу в багатьох наукових публікаціях. Зокрема, значний інтерес становлять праці таких науковців, як Л.О. Богінська [1], Н.С. Венгерська [2], М.П. Войнаренко [3], Н.Ф. Добрева [4], Л.Л. Кірова [5], С.М. Гужвенко [6], Ю.А. Кормишкін [6], О.М. Маслак [6], Д.В. Мельникова [2], В.В. Осокольський [7], К.І. Полівода [6], В.А. Самофатова [8], О.С. Тудой [6] та ін. Серед іншого науковцями визначено основні риси регіональних кластерних структур, сформувано типологію та окреслено перспективи їх подальшого розвитку. Проте питання визначення складу та встановлення особливостей організаційного та інфраструктурного забезпечення процесів утворення та економічного розвитку транскордонних кластерних структур не є остаточно вирішеними й потребують

проведення подальших досліджень.

МЕТА роботи полягає у визначенні складу та встановленні особливостей організаційного та інфраструктурного забезпечення процесів утворення та економічного розвитку транскордонних кластерних структур.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проведене дослідження базувалося на вивченні наукових праць з питань формування та економічного розвитку транскордонних кластерних структур, а також на оцінюванні існуючої практики формування цих структур в Україні та інших країнах. У процесі написання роботи використано такі методи наукового пізнання, як узагальнення, системний аналіз, абстрактно-логічний метод тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Якщо трактування поняття формування транскордонного кластера не викликає суттєвих труднощів, то тлумачення сутності економічного розвитку такого кластера стикається з певними складностями. Тому доцільно визначити характерні критерії економічного розвитку транскордонного кластера. Вони відображаються в тому, що цей розвиток має: 1) характеризуватися певними кількісними та/або якісними змінами у складі та структурі транскордонного кластера (зокрема, такими змінами можуть бути збільшення (в окремих випадках – зменшення) кількості учасників цього кластера, економічний розвиток окремих із них, вдосконалення взаємозв'язків між учасниками тощо); 2) мати властивість незворотності та послідовності; 3) забезпечуватися відповідним зростанням економічного потенціалу кластера, тобто здатністю генерувати певну величину еко-

номічного та інших видів ефекту внаслідок функціонування транскордонного кластерного утворення; 4) відбуватися завдяки реалізації приросту економічного потенціалу транскордонного кластера, який, зі свого боку, зумовлений позитивними кількісними та/або якісними змінами у складі та структурі цього кластера. Отже, під економічним розвитком транскордонного кластера слід розуміти кількісні та/або якісні зміни в його складі та структурі, які призводять до зростання величини економічного потенціалу кластера з подальшою її реалізацією.

Важливо зазначити той факт, що економічний розвиток може бути як керованим, так і некерованим. Стосовно керованого економічного розвитку транскордонного кластера, його можна представити як процес, що складається з таких основних етапів: збір та оброблення інформації про внутрішнє та зовнішнє середовище кластера; пошук резервів його економічного розвитку; розроблення стратегії економічного розвитку транскордонного кластера; реалізація стратегії економічного розвитку транскордонного кластера; збільшення його економічного потенціалу; реалізація економічного потенціалу транскордонного кластера (рис. 1). Водночас формування та розвиток транскордонних кластерів повинні забезпечувати в їх

учасників зростання фінансово-економічних та інших результатів [9] та зниження ризикованості їх діяльності [10].

Повертаючись до питання організування процесу формування транскордонного кластерного утворення, слід відзначити дві головні умови успішного перебігу цього процесу, а саме: 1) наявність потенціалу формування транскордонного кластера; 2) наявність необхідних видів забезпечення процесу такого формування. За такої умови під потенціалом формування транскордонного кластера слід розуміти здатність певної кількості вітчизняних та закордонних суб'єктів задовольняти свої потреби в отриманні додаткової величини економічних та інших результатів своєї діяльності завдяки їх об'єднанню в транскордонний кластер. Отже, потенціал формування транскордонного кластера визначається двома головними чинниками: наявністю потреби суб'єктів в отриманні додаткової величини економічних та інших результатів своєї діяльності та принципової можливості задовольнити ці потреби за рахунок входження цих суб'єктів до складу транскордонного кластерного утворення. Зі свого боку, ця можливість формується під впливом відповідних географічних та економічних факторів (рис. 1).

Рис. 1. Модель утворення та реалізації потенціалу формування транскордонного кластера [розроблено авторами]

Аналогічно можливо виконати тлумачення терміну «потенціал економічного розвитку транскордонного кластера». Під ним доцільно розуміти здатність транскордонного кластера до якісних та/або кількісних змін у його складі та структурі, які обумовлюватимуть економічний розвиток цього кластеру.

Проте наявність потенціалу формування нового або розвитку існуючого транскордонного кластера ще не гарантує того, що цей потенціал буде реалізовано. Це зумовлено тим, що, крім наявності відповідного виду потенціалу, формування (розвиток) транскордонного

кластера потребує наявності системи забезпечення реалізації потенціалу такого формування (або розвитку). Ця система складається з чотирьох основних підсистем:

- організаційного забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерних структур, яка являє собою сукупність посадових осіб та органів, відповідальних за розроблення, ухвалення та реалізацію управлінських рішень зі створення нових та розвитку існуючих транскордонних кластерів;
- інфраструктурного забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерних структур.

тур, яка являє собою сукупність суб'єктів, що здійснюють забезпечення діяльності посадових осіб та органів, відповідальних за розроблення, ухвалення та реалізацію управлінських рішень зі створення нових та розвитку існуючих транскордонних кластерів;

– методологічного забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерних структур, що являє собою сукупність принципів, показників та методів, за допомогою яких відбувається збір, оброблення та перероблення інформації, необхідної для розроблення, ухвалення та реалізації управлінських рішень зі створення нових та розвитку існуючих транскордонних кластерів;

– нормативно-правового забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерних структур, яка є сукупністю нормативно-правових актів державних та регіональних органів влади в галузі кластерної політики та прикордонного співробітництва, що встановлюють правила та норми дій суб'єктів, які беруть участь у створенні нових та розвитку існуючих транскордонних кластерів.

Слід відзначити, що між переліченими вище чотири підсистемами забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів існують певні взаємозв'язки. Зокрема, інфраструктурне забезпечення цих процесів значною мірою визначає рівень їх організаційного забезпечення. Зі свого боку, методологічне забезпечення процесів утворення й розвитку транскордонних кластерів справляє безпосередній вплив як на організаційне, так і на інфраструктурне забезпечення (оскільки обидві ці підсистеми загальної системи формування та розвитку транскордонних кластерів значною мірою користуються тим інструментарієм, який надає підсистема методологічного забезпечення). Зрештою, підсистема нормативно-правового забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів справляє вплив на всі інші підсистеми забезпечення цих процесів.

Розглядаючи організаційне забезпечення процесу формування транскордонних кластерних структур, насамперед необхідно дослідити організаційні структури управління цим процесом, тип яких, зі свого боку, значною мірою залежить від того, яким саме способом відбувається утворення транскордонних кластерів. Видається доцільним виділення наступних основних способів такого утворення:

1) коли ініціатива формування транскордонного кластера виходить із боку певного суб'єкта, який у подальшому залучає до складу такого кластеру інших взаємопов'язаних із ним суб'єктів, передусім, поставальників, а також суб'єктів господарювання, що виконують обслуговуючу функцію. У цьому випадку організування процесу формування транскордонного кластера здійснюють відповідні посадові особи та підрозділи апарату управління суб'єкта, який є ініціатором цього кластерного утворення;

2) коли ініціатива формування транскордонного кластера виходить із боку певного суб'єкта, який у подальшому залучає до складу такого кластера інших взаємопов'язаних із ним суб'єктів, а ті, зі свого боку, залучають до складу утворюваного кластера деяких пов'язаних із ними осіб. У цьому випадку організаційна структура управління процесом утворення транс-

кордонного кластера може бути двох основних типів: включати лише відповідних посадових осіб та підрозділи апаратів управління суб'єктів, які беруть участь у формуванні кластеру, та, окрім цього, включати спеціальний регулюючий орган, якому учасники кластера делегуватимуть певну частину своїх повноважень із формування транскордонного кластера;

3) коли ядро формування транскордонного кластера складають два його майбутніх учасника – вітчизняний та закордонний (або більша їх кількість, якщо транскордонний кластер створюється у прикордонних регіонах кількох країн, що межують між собою), які укладають угоду про створення транскордонного кластера, а всі інші учасники вступають до складу кластера за запрошенням цих двох учасників. У цьому випадку, як і в попередньому, організаційна структура управління процесом утворення транскордонного кластера може бути двох описаних вище основних типів;

4) коли ядро формування транскордонного кластера складають декілька (більше двох) його майбутніх учасників, що укладають угоду про створення транскордонного кластера, а всі інші учасники вступають до складу кластера за запрошенням цих учасників. У цьому випадку, як і в попередніх двох, організаційна структура управління процесом утворення транскордонного кластера може бути двох описаних вище основних типів.

Слід також враховувати той факт, що утворення транскордонного кластера може мати як спорадичний, так цілеспрямований характер. Водночас за спорадичного характеру процесу формування транскордонного кластера спеціальний регулюючий орган апарату не створюється.

Стосовно організаційних структур управління розвитком транскордонних кластерів, – як впливає з результатів виконаного вище розгляду способів формування цих кластерів, ці структури можуть бути аналогічними до раніше описаних.

Загалом, якщо процеси формування та розвитку транскордонних кластерів мають цілеспрямований характер, то основні етапи цих процесів відповідають тим, які перелічено на рис. 2.

Важливо також відмітити той факт, що незалежно від способів утворення будь-якого економічного кластера, зокрема транскордонного, існують керуюча та керована підсистеми. Зі свого боку, остання складається з основної та допоміжної керованих підсистем. Допоміжна керована підсистема є частиною інфраструктури, необхідної для функціонування економічного кластера, яку включено до його складу. Проте слід окремо виділяти інфраструктурне забезпечення процесів формування та розвитку кластерів. Це забезпечення може частково співпадати з інфраструктурою функціонування кластерного утворення і включати підприємства, установи, організації та окремих фізичних осіб, які здійснюють:

– постачання відповідних видів ресурсів, які необхідні для забезпечення діяльності організаційної структури управління процесами формування та розвитку економічного кластера (зокрема – транскордонного). До головних таких видів ресурсів слід віднести інформаційні, фінансові, технічні та матеріальні ресурси;

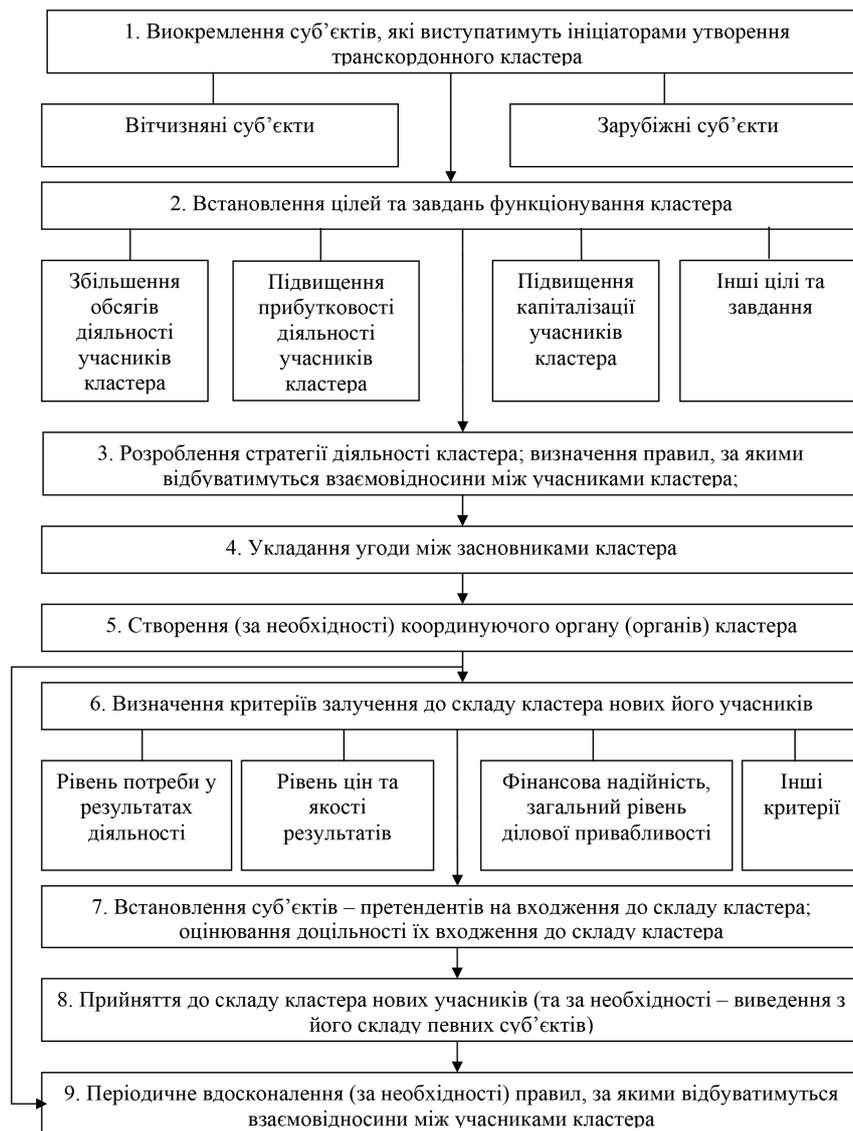

Рис. 2. Послідовність процесів формування та розвитку транскордонних кластерів у разі їх цілеспрямованого характеру [розроблено авторами]

– надання послуг, переважно консультативного, інжинірингового, страхувального та логістичного характеру, із розроблення, ухвалення та реалізації управлінських рішень з формування та розвитку економічного кластера (зокрема транскордонного).

Слід зазначити ту обставину, що результатом надання консультативних та інжинірингових послуг часто виступають певні масиви відомостей, тому з цих позицій наведені вище напрями функціонування інфраструктурного забезпечення процесів функціонування та розвитку транскордонних кластерів певною мірою перетинаються. Проте слід враховувати, що під інформаційними ресурсами за першим із напрямів розуміється вхідна інформація, а за другим – вихідна, тобто відомості, які можуть бути безпосередньо використані у розробленні, ухваленні та реалізації управлінських рішень для формування та розвитку економічного кластера (зокрема транскордонного).

Отже, головними суб'єктами інфраструктурного забезпечення процесів утворення та розвитку транскордонних кластерних структур є:

– консалтингові та інжинірингові фірми – стосовно надання вхідної та вихідної інформації, необхідної

для розроблення, ухвалення та реалізації управлінських рішень. Зокрема до такої інформації слід віднести відомості про: перелік транскордонних кластерів, які доцільно сформувати в тих чи інших прикордонних регіонах; орієнтовний склад цих кластерів; перелік учасників, яким доцільно приєднатися до вже існуючих на теперішній час транскордонних кластерів;

– банки та інші установи, які забезпечують засновників та інших учасників транскордонного кластера фінансовими ресурсами, потрібними для його створення та розвитку;

– науково-дослідні установи, заклади вищої освіти, інші суб'єкти науково-технічної діяльності – стосовно методологічного забезпечення процесів розроблення, ухвалення та реалізації управлінських рішень зі створення та розвитку транскордонного кластера;

– страхові компанії – стосовно надання страхових послуг засновникам та іншим учасникам транскордонного кластера;

– лізингові компанії – стосовно надання лізингових послуг засновникам та іншим учасникам транскордонного кластера;

– суб'єкти логістичної діяльності – стосовно на-

дання логістичних послуг засновникам та іншим учасникам транскордонного кластера;

– органи державної та місцевої влади – стосовно нормативно-правового забезпечення процесів розроблення, ухвалення та реалізації управлінських рішень зі створення та розвитку транскордонного кластера.

Особливо велике значення для формування та розвитку транскордонних кластерів та інших економічних кластерних структур має їх належне фінансове забезпечення. Слід також відзначити важливість такого елементу інфраструктурного забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів як логістична інфраструктура. Так, інфраструктурне забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів є доволі різноманітним та складним для управлінських впливів, що є однією з причин, яка гальмує утворення транскордонних кластерних структур в Україні.

ВИСНОВКИ

Організаційне забезпечення процесів формування

та економічного розвитку транскордонних кластерних структур є сукупністю посадових осіб та органів, відповідальних за розроблення, ухвалення та реалізацію управлінських рішень зі створення нових та розвитку існуючих транскордонних кластерів. Стосовно інфраструктурного забезпечення цих процесів, під ним варто розуміти сукупність суб'єктів, які здійснюють забезпечення діяльності посадових осіб та органів, відповідальних за розроблення, ухвалення та реалізацію управлінських рішень для створення нових та розвитку існуючих транскордонних кластерів. За цих обставин інфраструктурне забезпечення процесів формування та розвитку транскордонних кластерів значною мірою визначає рівень їх організаційного забезпечення. Подальші дослідження повинні передбачати формалізацію підходів до оцінювання економічної ефективності організаційного та інфраструктурного забезпечення утворення та подальшого розвитку транскордонних кластерних структур.

Список використаних джерел

1. Богінська Л.О. Кластерний підхід до підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва Сумської області. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2009. № 1. С. 248–252.
2. Венгерська Н.С., Мельникова Д.В. Кластеризація як фактор розвитку агропромислового комплексу України. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 3 (23). С. 95–102.
3. Войнаренко М.П. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів. *Економіст*. 2008. № 10. С. 27–30.
4. Добрева Н.Ф. Основні напрями розвитку транскордонних кластерів в Україні. *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 34. С. 246–253.
5. Кірова Л.Л. Дослідження досвіду формування й розвитку транскордонних агропромислових кластерів у ЄС та можливостей його застосування в країнах із ринковою економікою, що розвивається. *Вісник Бердянського університету менеджменту й бізнесу*. 2014. № 4. С. 13–16.
6. Kormyshkin Yu. A., Polivoda K. I., Tudos O. S. World experience of agricultural clusters formation and their development in Ukraine. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2018. Вип. 15. С. 83–89.
7. Осокольський В.В. Кластеризація – вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України. *Економіка України*. 2014. № 11. С. 3–12.
8. Самофатова В.А. Формування зернового кластеру як передумова сталого розвитку агропродовольчої сфери Південного регіону. *Регіональна економіка*. 2017. № 1. С. 30–37.
9. Emelyanov A., Kurylo O., Vysotskij A. Structuring expenses of industrial enterprises in the evaluation process of its production and sales potential. *Ekontechmod. An international quarterly journal*. 2013. № 4. pp. 11–17.
10. Lesinskiy V., Yemelyanov O., Zarytska O., Symak A., Koleshchuk O. Substantiation of projects that account for risk in the resource-saving technological changes at enterprises. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2018. № 6(1). pp. 6–16.

References

1. Bohinska L.O. Cluster approach to improving the efficiency of agricultural production in Sumy region. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*. 2009. № 1. pp. 248–252 (in Ukrainian).
2. Venherska N.S., Melnykova D.V. Clustering as a factor in the development of agro-industrial complex of Ukraine. *Bulletin of Zaporizhia National University*. 2014. № 3 (23). pp. 95–102 (in Ukrainian).
3. Voinarenko M.P. Clusters as poles of growth of competitiveness of regions. *The Economist*. 2008. № 10. pp. 27–30 (in Ukrainian).
4. Dobrieva N.F. The main directions of development of cross-border clusters in Ukraine. *Efficiency of public administration*. 2013. Vol. 34. pp. 246–253 (in Ukrainian).
5. Kirova L.L. Research of experience of formation and development of cross-border agro-industrial clusters in the EU and possibilities of its application in the countries with the developing market economy. *Bulletin of Berdyansk University of Management and Business*. 2014. № 4. pp. 13–16 (in Ukrainian).
6. Kormyshkin Yu.A., Polivoda K.I., Tudos O.S. World experience of agricultural clusters formation and their development in Ukraine. *Bulletin of Mariupol State University. Series: Economics*. 2018. Vol. 15. pp. 83–89.
7. Osokolskyi V.V. Clustering – a significant factor in increasing the competitiveness of Ukraine's economy. *Ukraine economy*. 2014. № 11. pp. 3–12 (in Ukrainian).
8. Samofatova V.A. Formation of a grain cluster as a prerequisite for sustainable development of the agri-food sector of the Southern region. *Regional economy*. 2017. № 1. pp. 30–37 (in Ukrainian).
9. Emelyanov A., Kurylo O., Vysotskij A. Structuring expenses of industrial enterprises in the evaluation process of its production and sales potential. *Ekontechmod. An international quarterly journal*. 2013. № 4. pp. 11–17.
10. Lesinskiy V., Yemelyanov O., Zarytska O., Symak A., Koleshchuk O. Substantiation of projects that account for risk in the resource-saving technological changes at enterprises. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2018. № 6(1). pp. 6–16.

Oleksandr YEMELIANOV

Doctor of Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1743-1646>

e-mail: Oleksandr.Y.Yemelianov@lpnu.ua

Olha MYSHCHYSHYN

PhD in Economics, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7677-4625>

e-mail: olhalvivna@gmail.com

Anastasiia SYMAK

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6371-2206>

e-mail: asimak@ukr.net

ORGANIZATIONAL AND INFRASTRUCTURAL PROCESSES SECURITY FOR FORMATION AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF CROSS-BORDER CLUSTERS

Introduction. Improving the society's well-being and the income of businesses in border regions should be based, inter alia, on the benefits of their geographical location. One of the most effective ways to realize these benefits is the formation of cross-border cluster structures. However, the formation of cross-border clusters and their further development are difficult processes, the course of which is possible only under certain conditions. Specifying these conditions is an important step in developing a general strategy for cross-border cooperation and finding ways to intensify it on the basis of building cross-border cluster structures. Particularly, the necessary conditions for the formation and development of cross-border clusters are proper organizational and infrastructural support of these processes.

The purpose of the paper is to determine the composition and to specify the features of organizational and infrastructural support of the formation and economic development of cross-border cluster structures.

Results. The concept of economic development of a cross-border cluster was interpreted. The main stages of this development were identified. The creating model of the potential for cross-border cluster formation was presented. The main system components for ensuring the realization of this potential were identified. The grouping of creating ways of cross-border cluster structures was carried out. The processes sequence of formation and development of cross-border clusters has been offered. The main subjects of infrastructural processes that ensure formation and development of cross-border cluster structures were identified.

Conclusions. The study showed that a necessary condition for the formation and development of cross-border clusters is the potential for these processes. There should also be a system to ensure the implementation of this potential, which consists of subsystems of organizational, infrastructural, methodological and regulatory support for the formation and development of cross-border cluster structures. There are some relationships between these four subsystems. Particularly, the infrastructural support of these processes largely determines the level of their organizational support. The obtained results can be used in the strategies development for socio-economic development of the border regions of Ukraine.

Keywords: cross-border cluster, formation, development, organizational support, infrastructure support, potential

Любов Миколаївна ГАНАС

к.е.н., доцент кафедри, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7098-9772>

e-mail: liubov.m.hanas@lpnu.ua

Софія Андріївна ПАЛЧИНСЬКА

фахівець 2 кат., Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8257-0554>

e-mail: sofiia.a.haiova@lpnu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПЛАТІЖНОГО КАЛЕНДАРЯ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проаналізовано проблематику діагностування грошових потоків, розглянуто сутність поняття «платіжний календар» як інструменту управління грошовими потоками. Визначено необхідність діагностування грошових потоків з метою визначення можливих касових розривів. Для правильності застосування платіжного календаря розроблено покрокову модель його формування, яка містить етапи формування та інформаційне забезпечення реалізації кожного з етапів. У поясненнях до побудови моделі сформовано рекомендації з пошуку резервів внаслідок виявлення касових розривів та дефіциту коштів шляхом зменшення видатків та збільшення надходжень від окремих видів діяльності.

Ключові слова: планування, грошовий потік, касовий розрив, діагностування, платіжний календар, модель

ВСТУП

У сучасних умовах ринкових відносин перед будь-яким підприємством постає необхідність у постійному розвитку, утвердженні свого положення на ринку, покращенні показників конкурентоспроможності та стабільності. Ефективна система керування грошовими потоками підприємства забезпечує збільшення фінансової стійкості та прибутковості підприємств.

Провівши огляд літературних джерел, пов'язаних з аналізуванням і дослідженням грошових потоків підприємств, можна визначити, що велика кількість науковців відзначає важливість діагностування грошових потоків для ведення ефективної господарської діяльності. Розрізняють низку інструментів, які використовують для проведення такого виду діагностики. Проте одним із найдієвіших є платіжний календар.

Т.В. Барабан, Н.О. Корнева охарактеризували поняття «платіжний календар», основною метою створення якого є оптимізування та збільшення ефективності використання грошових коштів [2, с. 298-302]. Ю.О. Голинський, Л.М. Луців, Д.М. Шпаргала вказують на практичну значущість використання платіжного календаря, який, зі свого боку, забезпечує вдосконалення діагностування грошових потоків. Автори рекомендують формувати цей календар кожного місяця, що дозволить оперативно коригувати грошові потоки і, у висновку, покращити фінансові показники підприємства у річному звіті [1, с. 687-690].

Питання застосування платіжного календаря як інструменту управління грошовими потоками досліджували як вітчизняні науковці і практики, так і закордонні. Проте низка питань потребує ретельного дослідження, зважаючи на умови функціонування. Сьогодні суспільство стоїть перед викликами пандемії COVID-19, яка завдала відчутного удару на економіку у світовому масштабі. Тому дослідження формування платіжного календаря в таких умовах є дуже актуальним питанням на сьогодні.

МЕТА статті – розроблення моделі формування

платіжного календаря.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Теоретичною й методологічною основою статті є дослідження процесу формування платіжного календаря як інструменту фінансового планування та діагностики. У написанні статті використано такі методи: логічного узагальнення, діалектичного аналізу, групування тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розроблення платіжного календаря для підприємств є актуальним на цей момент, адже у процесі аналізування виявлено, що значна кількість підприємств має касові розриви. Якщо на підприємствах присутня неефективна система планування руху грошових коштів, про що свідчатимуть касові розриви у виробничо-господарській діяльності, то виникне необхідність розроблення послідовності планування руху грошових коштів, чим по суті і є платіжний календар. Завдяки платіжному календарю можна буде ідентифікувати періоди їх виникнення, визначити фактори, які впливають на цей процес, що відповідно дозволить більш ефективно здійснювати процеси контролювання й регулювання руху грошових коштів.

На рис. 1 зображено модель формування платіжного календаря для підприємств і наведено її інформаційне забезпечення з метою виокремлення складових етапів. На першому етапі необхідно визначити періодичність, з якою проводитиметься планування грошових потоків. Рекомендовано виконувати функцію планування грошових потоків періодичністю раз у місяць, деталізуючи цей процес поденно.

Але можна формувати платіжний календар і на більш тривалі періоди. Наступний етап передбачає визначення планових обсягів надходжень від продажу продукції, які одержить підприємство у наступному періоді.

Після визначення планових обсягів виручки, необхідно здійснити оцінювання видатків та надходжень грошових коштів підприємства загалом.

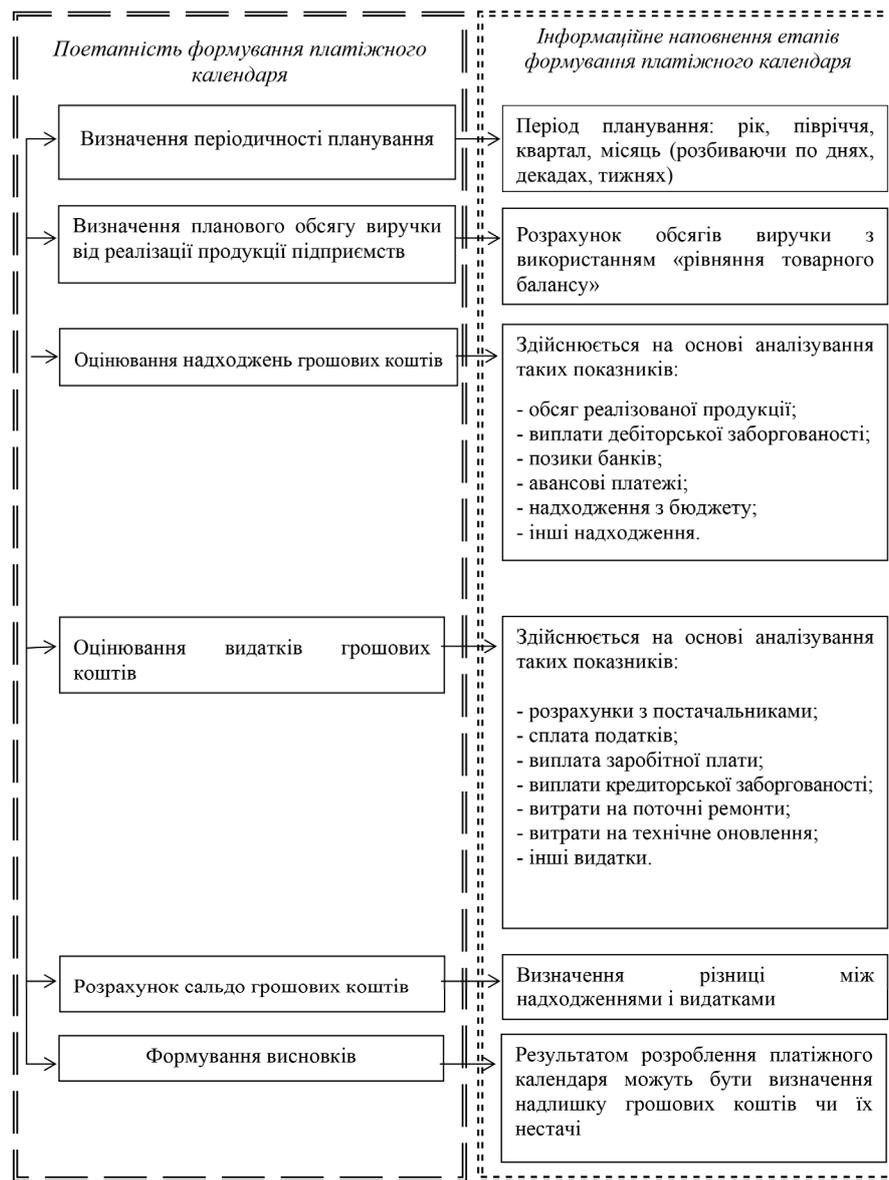

Рис. 1. Покрокова модель формування платіжного календаря

З метою спрощення процедури оцінювання у моделі формування платіжного календаря наведено перелік показників, які потрібно розраховувати в оцінюванні того чи іншого складника грошового потоку підприємства. В оцінюванні надходжень необхідно розраховувати обсяги реалізованої продукції, позики, які бере підприємство, авансові платежі, обсяги виплат за дебіторськими заборгованостями, надходження з бюджету тощо. В обрахунку видатків грошових коштів рекомендовано розраховувати такі показники, як виплати заробітної плати, кредиторські розрахунки, витрати на поточні ремонти, розрахунки з постачальниками, сплата податків, витрати на технологічне та технічне оновлення підприємства. На основі вищенаведених розрахунків необхідно визначити сальдо грошових коштів. Останнім етапом формування платіжного календаря є формулювання висновків стосовно стану грошових потоків підприємства, в результаті яких визначається надлишок або дефіцит коштів, на основі чого – заходи для вирішення виявлених відхилень.

Виявивши дефіцит, слід переглянути видатки та надходження, де можна виявити такі резерви від:

– продавання товарно-матеріальних запасів;

- продавання дебіторської заборгованості;
- ранжування дебіторів, строків і обсягів погашення заборгованостей;
- перегляд часток авансової оплати;
- продавання основних фондів;
- продавання нематеріальних активів;
- перегляд угод взятого в оренду майна;
- перегляд угод надання в оренду матеріальних цінностей;
- емісія корпоративних прав;
- продаж пакету акцій;
- залучення кредиторів;
- реструктуризація заборгованостей;
- оптимізування витрат та запасів;
- перегляд податкової політики;
- перегляд інвестиційних програм;
- призупинення фінансування нових інвестиційних проектів;
- реструктуризація боргів;
- відмова від виплати дивідендів;
- інші резерви ведення виробничо-господарської діяльності.

Якщо підприємство використовуватиме платіжний

календар відповідно до розробленої схеми, у плануванні руху грошових коштів, то через певний проміжок часу володітиме повноцінною інформацією про планові, фактичні й ретроспективні обсяги грошових потоків у комплексному вигляді.

ВИСНОВКИ

Впровадження платіжного календаря позитивно вплине на функціонування підприємства, дозволить

утримувати кошти на постійному контролюванні, що підвищить фінансову продуктивність. Платіжний календар дає змогу зекономити затрати часу на виявлення недоліків діагностування, зменшити затрати кадрових ресурсів на формування висновків стосовно ефективності системи діагностування грошових потоків. Відповідно підприємство здатне підвищити свою фінансову стійкість.

Список використаних джерел

1. Голинський Ю.О., Луців Л.М., Шпаргала Д.М. Оптимізація грошових потоків підприємств та їх прогнозування. *Молодий вчений*. 2018. Випуск № 2 (54). С. 687–690.
2. Корнева Н.О., Барабан Т.В. Системний підхід до управління грошовими потоками підприємств. *Молодий вчений*. 2018. Випуск № 5(57). С. 298–302.
3. Нікольчук Ю.М., Лугівська О.П. Організаційно-економічний механізм управління грошовими потоками підприємства в сучасних умовах господарювання. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2020. № 3. С. 95–102.

References

1. Holynskiy Y.O., Lutsiv L.M., Shparhala D.M. Optimization of cash flows of enterprises and their forecasting. *A young scientist*. 2018. Issue № 2 (54). pp. 687–690. (in Ukrainian).
2. Kornieva N.O., Baraban T.V. A systematic approach to cash flow management of enterprises. *A young scientist*. 2018. Issue № 5 (57). pp. 298–302. (in Ukrainian).
3. Nikolchuk Yu.M., Luhivska O.P. Organizational and economic mechanism of cash flow management of the enterprise in modern business conditions. *Bulletin of Khmelnytskyi National University. Series “Economic Sciences”*. 2020. № 3. pp. 95–102. (in Ukrainian).

Liubov HANAS

PhD in Economics, Associate Professor of department, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7098-9772>

e-mail: liubov.m.hanas@lpnu.ua

Sofia PALCHYNSKA

specialist of the 2nd category, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8257-0554>

e-mail: sofia.a.haiova@lpnu.ua

FEATURES OF FORMATION OF PAYMENT CALENDAR FOR ENTERPRISES

Introduction. The development of a payment calendar for enterprises is relevant at the moment, because in the process of analysis detected that a lot of enterprises have financial gaps. If enterprises have an inefficient cash flow planning system, as evidenced by financial gaps in production and economic activities, then there will be necessary to develop a sequence of cash flow planning, which is the payment calendar. Due to the payment calendar will be possible to identify the periods of their occurrence, to determine the factors that affect this process, which, accordingly, will allow more effective processes of controlling and regulating the movement of funds.

The main purpose of the paper is to develop a model of forming a payment calendar. The theoretical and methodological basis of the paper is the study of the process of forming a payment calendar as a tool of financial planning and diagnostics. The following methods were used in writing the paper: logical generalization, dialectical analysis, grouping, etc.

Results. The paper analyzes the issues of diagnosing cash flows, considers the essence of the concept of “payment calendar” as a tool for cash flow management. The need to diagnose cash flows in order to determine possible cash gaps is determined. For the correct application of the payment calendar, has been developed a step-by-step model of its formation, which contains the stages of formation and information support for the implementation of each of the stages. In explanations for the construction of the model contain recommendations for finding reserves as a result of identifying cash gaps and shortages of funds by reducing expenditures and increasing revenues from certain activities. The step-by-step model consists of six stages that contains determined of the period of formation of the payment calendar, planned revenues, other revenues and expenditures, balance and possible surpluses and deficits of cash flows.

Conclusions. The introduction of a payment calendar will have a positive impact on the functioning of the enterprise, will keep funds under constant control, which will increase financial productivity. The payment calendar allows you to save time to identify the shortcomings of the diagnosis, reduce the cost of human resources to draw conclusions about the effectiveness of the system of diagnosing cash flows, respectively, the company is able to increase its financial stability.

Keywords: planning, cash flow, cash gap, diagnosing, payment calendar, model

Павло Юрійович ЛАВРИК

студент, Інститут прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9666-8237>
e-mail: pavel.lav2017@gmail.com

Вікторія Сергіївна ТКАЧОВА

студент, Інститут прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3283-8126>
e-mail: victoriatkacheva2003@gmail.com

ВИЗНАННЯ ЗАКОНУ НЕКОНСТИТУЦІЙНИМ ЧЕРЕЗ НАЯВНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОЇ ПРОГАЛИНИ: ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

У статті звернуто увагу на зміни, які відбулися завдяки другій конституційній реформі в Україні. Зміни торкнулися порядку організації та діяльності Конституційного Суду України, процедури розгляду Судом справ, виконання рішень, а також повноважень Суду. Звернено увагу на актуальне питання, чи може Суд визнавати своїм рішенням неконституційною норму через наявність у ній прогалини, внаслідок якої порушуються права та свободи людини, адже, як відомо, права можуть порушуватися не тільки внаслідок діяльності, але й бездіяльності. Проаналізовано основні рішення Конституційного Суду України, в яких розглядається це питання. Зазначено, що позиції Суду є застарілими, внаслідок чого порушуються права та свободи людини. Практика свідчить, що в Західних країнах меншістю є конституційні суди, які не переглядають законодавчі прогалини на предмет конституційності. У статті зазначено, що перевірка прогалин на конституційність може бути впроваджена у практику Конституційного Суду найближчим часом. У висновку наголошено, що визнанням прогалин неконституційними Суд фактично змушує парламент зрушитись з мертвої точки і вчинити певні дії з врегулювання прогалин в законодавстві, покращуючи такими діями якість української законодавчої бази.

Ключові слова: Конституційний Суд України, закон, прогалина, Конституційний контроль, забезпечення прав людини

ВСТУП

Конституційний контроль є одним з важливих складників демократичної влади. Із прийняттям Закону України від 02 червня 2016 р. № 1401–VIII, почалася друга конституційна реформа в Україні, завдяки якій вдалося внести певні зміни у законодавство для забезпечення насамперед незалежності та ефективності судової влади в Україні. Зміни торкнулися порядку організації та діяльності Конституційного Суду України, запровадження механізму конституційної скарги, також законом визначено нові підстави й порядок звернення до Конституційного Суду, процедуру розгляду Судом справ і виконання його рішень, а також збільшено повноваження Суду.

Й у світлі сьогодення актуальності набуває питання, а чи може Суд визнавати своїм рішенням неконституційною норму через наявність у ній прогалини, внаслідок якої порушуються права та свободи людини. Адже, як відомо, права можуть порушуватися не тільки внаслідок діяльності, але й бездіяльності.

В Україні певні аспекти цього питання досліджувались такими провідними вченими, як: Ю. Барабаш, С. Головатий, А. Єзеров, М. Козюбра, В. Колісник, В. Лемак, Л. Летнянчин, М. Мельник, В. Нестерович, Н. Оніщенко, О. Первомайський, О. Петришин, Т. Подорожня, П. Рабінович, С. Рабінович, В. Речицький, С. Різник.

МЕТА статті – виявлення особливостей та проблем визнання своїм рішенням неконституційною норму через наявність у ній прогалини. Адже практика свідчить, що багато питань залишається не врегульованими законодавством, тому доцільним є дослідження питання, як Суд своїм рішенням може вплинути на розв'язання

проблеми.

МЕТОДИ

Методологічною та інформаційною основою дослідження є праці провідних вчених та матеріали періодичних видань. У статті використовувалися методи теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Вперше питання з офіційного тлумачення та інтерпретації законів України стало реальним і закріпилося саме в Декларації про державний суверенітет. Саме в цьому документі, прийнятому 16 липня 1990 р., закріплений принцип поділу влади на виконавчу, законодавчу та судову. І, вже виходячи з положень Декларації, розроблений Закон УРСР «Про зміни й доповнення Конституції (Основного Закону) УРСР», в якому передбачалося створення Конституційного Суду України. Але, на жаль, у перші роки існування самостійної України реалізувати це положення не спромоглися.

Прийнята у 1996 р. Конституція України у п. 2 ст. 150 закріпила повноваження Конституційного Суду України (КСУ) з тлумачення Основного закону України. Й остаточно КСУ утвердився як єдиний орган, що здійснює офіційне тлумачення законів, після рішення КСУ у справі за конституційним поданням Президента України стосовно відповідності Конституції України Постанови Верховної Ради України «Про тлумачення статті 98 Конституції України». Саме у цьому рішенні КСУ зафіксував і затвердив перехід повноважень з тлумачення Конституції України до незалежного органу конституційної юрисдикції [1].

За роки незалежності нашої країни відбулося дві конституційно судові реформи. Остання була ухвалена парламентом 2 червня 2016 р. і є другою систем-

ною конституційною реформою після конституційної політичної реформи 2004 р. Остання реформа зосередила свою увагу на формуванні європейської моделі конституційної юрисдикції. Реалізуючи ці зміни, Верховна Рада ухвалила нову редакцію Закону України «Про Конституційний Суд України», внаслідок чого внесено багато новел у діяльність органу [17]. Зокрема, у новому Законі закріплено автономність Конституційного Суду України від системи судів, що здійснюють правосуддя, посилено незалежність Конституційного Суду від вищих органів державної влади та запроваджується конституційна скарга як підстава конституційного провадження.

Завдяки внесенню змін до Конституції України стосовно правосуддя, 2016 р. вирішено питання з визначення місця Конституційного Суду України у системі органів державної влади загалом та у системі забезпечення конституційності нормативних актів зокрема. Так, у редакції Конституції України 2014 р. де-юре закріплювався за КСУ статус єдиного органу конституційної юрисдикції, однак де-факто суди загальної юрисдикції здійснювали перевірку на відповідність Конституції України певних правових актів. Сьогодні КСУ не може визнаватись єдиним органом, що здійснює конституційний контроль. Свідченням цього є, наприклад, ч. 4 ст. 7 Кодексу адміністративного судочинства, де закріплено, що у разі, коли суд доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, суд не застосовує такий закон чи інший правовий акт, а застосовує норми Конституції України як норми прямої дії [18]. Аналогічні норми можна знайти також у Кримінальному процесуальному кодексі України. Тому логічним є те, що в новій редакції Конституції України не зазначений статус КСУ як єдиного органу конституційної юрисдикції. Також можна зауважити, що у ст. 150 Конституції України у редакції станом на 2014 р. наголошувалось на остаточності та обов'язковості рішень КСУ. А після внесення змін вони містяться у ст. 151² Конституції України.

Слід зазначити, що Венеціанська комісія зазвичай рекомендує державам заснування конституційного суду як незалежного органу. Як зазначає комісія, це є гарантією того, що будь-яка діяльність парламенту та влади загалом відповідатиме Конституції. У Висновку Венеціанська комісія відмічає, що «проект Закону, що імплементує зміни до Конституції, є значним кроком уперед у впровадженні європейських стандартів у конституційній юстиції» [20]. Попри те, що Венеціанська комісія підтримала Закон України «Про Конституційний Суд України», у висновку комісії міститься перелік з понад 70 пунктів, більшість з яких схожі на зауваження. Проте відсутність україномовного перекладу висновку створює маніпуляції навколо цього Закону.

Також попри те, що Конституційний Суд є незалежним органом, тиск на нього відбувається з певною періодичністю. Окрім погроз ліквідацією, трапляються й м'якші форми тиску на Суд. Так, у квітні 2020 р. до Верховної Ради України внесено законопроект, яким передбачено перенесення місцезнаходження КСУ з Києва до Харкова.

Конституційний Суд у нашій країні, здійснюючи інтерпретаційну діяльність, гарантує верховенство

Конституції України, забезпечує дієвість її положень. Адже саме у процесі тлумачення відбувається з'ясування та роз'яснення їх змісту, розкривається «дух» Конституції України. Як зазначав ЄСПЛ, будь-який закон має тлумачитися у світлі умов сьогодення, тобто у процесі тлумачення відповідно до часу може змінюватися дух закону, що тлумачиться, чи окремі його положення.

Повноваження КСУ закріплені у ст. 150 Конституції України, у ст.ст. 7-9 Закону України «Про Конституційний Суд України». Згідно з даними положеннями КСУ вирішує питання про конституційність законів та постанов Верховної Ради України, указів і розпоряджень Президента України, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, рішень та постанов Верховної Ради Автономної Республіки Крим за відповідними поданнями та зверненнями.

В Україні все частіше постає питання, що стосується можливості визнання неконституційною норми у випадку, якщо вона має певні упушення. Адже з внесеними змінами до Конституції у 2016 р. запроваджено такий новий механізм, як конституційна скарга. Її актуальності набуває питання з того, чи може бути предметом конституційної скарги прогалина у законодавстві, адже конституційні права і свободи можуть зазнавати порушень не тільки внаслідок дій, а й бездіяльності. Погляди на дану проблему в науковців різні. Так, наприклад, один із відомих вчених в Україні О. Водяніков стверджує, що повноваження органів конституційної юрисдикції здійснювати конституційний контроль і визнавати законодавчі прогалини неконституційними не викликає сумнівів [9].

Тут доречно зазначити, що якщо національне законодавство не врегульовує якийсь певний аспект, то рішення ЄСПЛ завжди визнає це порушенням. Як приклад можна навести рішення ЄСПЛ у справі «Слоєв проти України», у якому Суд зазначив: «... практика, яка виникла у зв'язку із законодавчою прогалиною і яка зумовлює тримання особи під вартою протягом необмеженого й непередбачуваного строку за обставин, коли таке тримання не передбачається ні конкретним положенням законодавства, ні будь-яким судовим рішенням, сама по собі суперечить принципу юридичної визначеності...» [12].

КСУ неодноразово відмовляв у визнанні неконституційним певного закону або окремого його положення у зв'язку з наявністю в ньому прогалин, навіть якщо вона відверто суперечила Конституції. Так, наприклад, в ухвалі Конституційного Суду України від 9 липня 1998 р. № 35, Суд зазначав: «... усунення прогалин у нормах законів... є прерогативою законодавчого органу, а не Конституційного Суду України».

У 2002 р. КСУ відмовився розглядати клопотання народних депутатів про визнання неконституційним Указу Президента, яким було збільшено податок на доходи громадян. Заявники зауважили, що дане положення повинно бути врегульоване виключно Законом України. У цьому випадку КСУ вказав на принцип поділу влад, через який він не міг «втручатися в діяльність законодавчого органу державної влади та заповнювати прогалини в законах» [2]. Підтвердженням цього є й Рішення КСУ у справі № 13/1071-98, № 1-22/98 про тлумачення Закону України «Про ви-

бори народних депутатів України» від 25 березня 1998 р., де чітко зазначено, що заповнення прогалин у законах не належить до повноважень КСУ. Вирішення цих питань відповідно до Конституції України є прерогативою органу законодавчої влади – Верховної Ради України.

Тобто можна зробити висновок, що Суд відмовлявся перевіряти на конституційність закон, аргументуючи це тим, що ці питання відносяться до юрисдикції Верховної Ради, а не Суду. Також він зазначає, що перевірка на наявність прогалин виходить за межі його компетенції, встановленої Законом України «Про Конституційний Суд України».

У заданому аспекті слід розглянути позицію науковців у західних країнах. Так, на одній із міжнародних конференцій зазначено, що основи конституційного правопорядку можуть також бути порушеними внаслідок невиконання встановлених Конституцією вимог або бездіяльності відносно врегулювання питань, які мають бути врегульовані відповідно до Конституції. У висновку Венеціанська комісія зазначає, що у 26 країнах світу конституційні суди застосовують практику розглядання справ про законодавчі прогалини [3]. Насамперед застосовують таку практику країни з розвиненими традиціями конституціоналізму, такі як Німеччина, Швейцарія та Іспанія тощо. У цих країнах логіка конституційних судів є дуже простою: якщо Конституція вимагає, щоб законодавець зазначив дану норму у законі, а законодавець не зазначив, то норму слід вважати неконституційною.

Тут слід згадати останнє рішення КСУ з довічного позбавлення волі, в якому Суд визнав неконституційною норму Кримінального кодексу України через наявність у ній прогалин [4]. Важливість цього рішення полягає в тому, що Суд відніс контроль за прогалинами у праві до своєї юрисдикції через концепцію позитивного обов'язку держави. У цьому рішенні зазначалося: «У випадку призначення судом покарання шляхом позбавлення волі винуваті особи, зокрема й засудженні її до довічного позбавлення волі, постає позитивний обов'язок держави сприяти в підготовленні такої особи до її можливої реінтеграції в суспільство». Це рішення є безпрецедентним і доволі прогресивним у вітчизняному законодавстві.

Будь-які позитивні обов'язки мають однакову мету – ефективність конституційних прав і свобод. Однак можна зазначити, що це не перше рішення, в якому неконституційною визнається прогалина у законі. У рішенні у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу, Суд зазначив, що держава, виконуючи свій головний обов'язок – утвердження й забезпечення прав і свобод людини, – повинна не тільки утримуватися від порушень чи непропорційних обмежень прав і свобод людини, але й вживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває під її юрисдикцією [13].

Тут слід зазначити, що визнання Судом прогалини неконституційною буде мати сенс лише в тому випадку, коли воно усуне згадане порушення Конституції.

Адже в іншому разі дане рішення матиме внутрішньо суперечливий характер, або, що гірше, теж утворюватиме чергову прогалину, лише ускладнюючи ситуацію.

Перевірка прогалин стосовно відповідності вимог Конституції може бути в найближчий час впроваджена у повсякденну практику КСУ. Однак така практика потребує сміливості, зміни сьогоденної застарілої й напевно більш консервативної позиції та внесення певних змін до законодавства.

Сьогоднішня позиція Суду, незважаючи на певний прогрес в останньому рішенні, залишається застарілою. Більшість суддів дотримується того погляду, що Конституції може суперечити тільки те, що прямо закріплюється у законі й ніщо інше.

Також перевіряти прогалини у законі на неконституційність заважає норма, закріплена у Законі про КСУ [6]. Адже норма вимагає від заявника зазначити конкретне положення закону, яке, на його переконання, є неконституційним.

Тут можна зазначити, що деякі вчені навіть вважають, що достатньою підставою для визнання закону неконституційним є його незрозумілість або відсутність чіткості чи якості. Тобто в цьому випадку комплексний і багаторівневий принцип юридичної визначеності зводиться до спрощеного варіанту. Логіка є дуже простою: нечіткий закон – порушення юридичної визначеності – порушення принципу верховенства права – порушення ст. 8 Конституції України. Але тут треба зауважити, що не кожний факт порушення юридичної визначеності є підставою про визнання закону неконституційним. Практика ЄСПЛ також відображає зазначений підхід. Закон, який має певні нечіткості або незрозумілість, у доктрині ЄСПЛ розглядається як такий, що не відповідає принципу правової визначеності. У цьому випадку юридичну визначеність Суд розглядає як обов'язок та завдання держави забезпечити зрозумілість закону для тих, для кого він застосовується.

ВИСНОВКИ

Отже, після внесення змін до Конституції України 2016 р. і прийняття Закону України «Про Конституційний Суд України» зроблено важливий крок до покращення ефективності та незалежності Конституційного Суду. Але, незважаючи на прогресивні зміни, багато зауважень (як Венеціанської Комісії, так і вітчизняних науковців) законодавець залишив поза увагою.

Також КСУ часто зберігає консервативний підхід у розгляді тієї чи іншої справи, що значно шкодить реалізації й захисту конституційних прав, у тих випадках, коли норма порушує конституційне право недостатнім відображенням вимог Конституції України. Певні права, які недостатньо врегульовані Верховною Радою України, могли б бути захищені КСУ. Яскравим прикладом є рішення Суду стосовно довічного позбавлення волі, коли Суд фактично змусив парламент зрушитись з мертвої точки і вчинити певні дії для врегулювання прогалини у законодавстві.

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України в справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України Постанови Верховної Ради України від 1 жовтня 1996 року «Про тлумачення статті 98 Конституції України» (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України) від 11.07.1997 р. № 3-зп/1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97#Text>
2. Ухвала Конституційного Суду України від 10.07.1998 р. № 36-у/1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v036u710-98#Text>
3. Special Bulletin of the European Commission for Democracy through Law on the XIVth Congress of the Conference of European Constitutional Courts on Problems of Legislative Omission in Constitutional Jurisprudence (n 19). URL: <https://www.venice.coe.int/files/Bulletin/SpecBull-legislative-omission-e.pdf>
4. У справі за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої ст. 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі): Рішення Конституційного Суду України Другий сенат від 16.09.2021 р. № 6-р(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>
5. Конституція України: станом на 28 червня 1996 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 1996. С. 38.
6. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>
7. Про конституційну ситуацію в Україні: Висновок Європейської Комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) від 17.12.2010. № 599/2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a36#Text
8. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>
9. Різник С.В. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2021. 239 с.
10. Різник С.В. Реформа конституційного правосуддя в Україні: питання теорії та практики. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2014. № 26. С. 66–69.
11. General Report of the XIVth Congress of the Conference of European Constitutional Courts on Problems of Legislative Omission in Constitutional Jurisprudence (n 2) 5.
12. Слоєв проти України: Рішення Європейського суду з прав людини у справі від 6.11.2008 р. № 17283/02. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_433#Text
13. У справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу): Рішення Конституційного Суду України від 1.06.2016 р. № 2-рп/2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16>
14. Шаповал В. Сутнісні характеристики конституційного контролю. Право України. 2005. № 3. С. 23–27.
15. Шевчук С. Узгодженість практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України. Вісник Конституційного Суду України. 2011. № 4–5. С. 122–130.
16. Рибалко Я., Савчин М., Стрижак А. Закон України «Про Конституційний Суд України»: наук.-практ. коментар / за заг. ред. Стрижака А. А. Київ: Ін Юре, 2009. С. 328.
17. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017. № 2136-VIII. Дата оновлення: 11.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>
18. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 05.08.2021. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
19. Кримінально процесуальний кодекс України: Закон України від 25.11.2021 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
20. Висновок щодо Проекту закону Про Конституційний Суд України Висновок Венеціанської комісії: Європейська Комісія за демократію через право (Венеціанська комісія) від 9–10 грудня 2016 р. № 870/2016. С. 16.

References

1. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of the President of Ukraine on compliance with the Constitution of Ukraine Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of October 1, 1996 “On interpretation of Article 98 of the Constitution of Ukraine”. № 3-зп / 1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97#Text> (in Ukrainian).
2. Ruling of the Constitutional Court of Ukraine of July 10, 1998. № 36-y / 1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v036u710-98#Text> (in Ukrainian).
3. Special Bulletin of the European Commission for Democracy through Law on the XIVth Congress of the Conference of European Constitutional Courts on Problems of Legislative Omission in Constitutional Jurisprudence (n 19). URL: <https://www.venice.coe.int/files/Bulletin/SpecBull-legislative-omission-e.pdf>
4. In the case of constitutional complaints of Krupko Dmytro Volodymyrovych regarding compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with part one of Article 81, part one of Article 82 of the Criminal Code of Ukraine, Kostin Volodymyr Volodymyrovych, Melnychenko Oleksandr Stepanovych regarding compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) with part 1 of Article 82 of the Criminal Code of the Code of Ukraine and on the constitutional complaint of Gogin Viktor Ivanovych regarding the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the first part of Article 81 of the Criminal Code of Ukraine (case on review of a sentence of a person sentenced to life imprisonment): 6-r (II) / 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text> (in Ukrainian).
5. The Constitution of Ukraine: as of June 28, 1996. Kharkiv: Pravo, 1996. P. 38 (in Ukrainian).
6. On the Constitutional Court of Ukraine: Law of Ukraine of July 13, 2017 № 2136-VIII. URL: <https://law.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (in Ukrainian).

7. On the constitutional situation in Ukraine: Conclusion of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) dated 17.12.2010. № 599 / 2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a36#Text (in Ukrainian).
8. On amendments to the Constitution of Ukraine (regarding justice): Law of Ukraine of 02.06.2016 № 1401–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text> (in Ukrainian).
9. Riznyk S.V. Constitutionality of normative acts: essence, methodology of estimation and system of maintenance in Ukraine: dis... PhD in legal sciences: 12.00.02. Kyiv, 2021. 239 p. (in Ukrainian).
10. Riznyk S.V. Reform of constitutional justice in Ukraine: issues of theory and practice. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*. 2014. № 26. pp. 66–69 (in Ukrainian).
11. General Report of the XIVth Congress of the Conference of European Constitutional Courts on Problems of Legislative Omission in Constitutional Jurisprudence (n 2) 5.
12. Case of Yeloeiev vs. Ukraine: Judgment of the European Court of Human Rights in the case of 6.11.2008 № 17283 / 02. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_433#Text (in Ukrainian).
13. In the case of the constitutional petition of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights on the constitutionality of the provisions of the third sentence of part one of Article 13 of the Law of Ukraine «On Psychiatric Care» (case on judicial control over hospitalization of incapacitated persons in a psychiatric institution): Decision of the Constitutional Court of Ukraine of June 1, 2016, № 2-rp / 2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16> (in Ukrainian).
14. Shapoval V. Essential characteristics of constitutional control. *Law of Ukraine*. 2005. № 3. pp. 23–27 (in Ukrainian).
15. Shevchuk S. Consistency of the practice of the European Court of Human Rights and the Constitutional Court of Ukraine. *Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*. 2011. № 4–5. pp. 122–130 (in Ukrainian).
16. Rybalko Y., Savchyn M., Stryzhak A. Law of Ukraine “On the Constitutional Court of Ukraine”: scientific-practical comment / ed. A. Stryzhak. Kyiv, 2009. 328 p. (in Ukrainian).
17. On the Constitutional Court of Ukraine: Law of Ukraine of 13.07.2017. № 2136–VIII. Date of update: 11.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (in Ukrainian).
18. Code of Administrative Procedure of Ukraine: Law of Ukraine of 05.08.2021. № 2747–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (in Ukrainian).
19. Code of Criminal Procedure of Ukraine: Law of Ukraine of 25.11.2021 № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (in Ukrainian).
20. Opinion on the Draft Law on the Constitutional Court of Ukraine Opinion of the Venice Commission: European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) of 9–10 December 2016 № 870 / 2016. P. 16. (in Ukrainian).

Pavlo LAVRYK

student, The Prosecutor’s Office and Criminal Justice Institute of Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9666-8237>

e-mail: pavel.lav2017@gmail.com

Viktoriiа TKACHOVA

student, The Prosecutor’s Office and Criminal Justice Institute of Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3283-8126>

e-mail: victoriatkacheva2003@gmail.com

DECLARING A LAW UNCONSTITUTIONAL THROUGH THE LEGISLATIVE GAP: THE PRACTICE OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE

The paper draws attention to the changes that have taken place due to the second constitutional reform in Ukraine. The changes changed the organization and activities of the Constitutional Court of Ukraine, the procedure for consideration of cases by the Court, decision-making and the powers of the Court. Attention is drawn to the topical question of whether the Court can declare its decision unconstitutional because of a gap in it, why human rights and freedoms are violated, because, as we know, the law can be violated not because of activities but also inaction. The main decisions of the Constitutional Court of Ukraine in any given issue are analyzed. It is stated that the position of the Court is outdated, as a result of which human rights and freedoms are violated. Practice shows that in Western countries, a minority are constitutional courts that do not review legislative gaps for constitutionality. The paper notes that the review of constitutional gaps may be introduced into the practice of the Constitutional Court in the near future. The conclusion emphasizes that by declaring the gaps unconstitutional, the Court is in fact forcing the parliament to break the deadlock and take certain actions to resolve the gap in the legislation, thus improving the quality of the Ukrainian legislation.

Keywords: Constitutional Court of Ukraine, law, gap, Constitutional control, ensuring human rights

Аудиторська фірма «Аналітик» пропонує аутсорсинг бухгалтерських послуг!

Аутсорсинг бухгалтерського обліку – це передача ведення бухгалтерського обліку сторонній фірмі.

Які ж переваги аутсорсингу бухгалтерських послуг?

1. **Значна (!) економія коштів** на ведення бухобліку:

- економія за бухгалтерські послуги, за які **Ви нам платитимете принаймні на 1000 гривень менше, ніж штатному бухгалтеру**;
- економія на програмне забезпечення (1С, Медок, Ліга Закон тощо);
- економія на утримання офісу, комп'ютерної техніки.

2. Відтепер податкові та інші інспекції – це наші проблеми!

Ми беремо на себе повну матеріальну відповідальність за якість наданих бухгалтерських послуг, включаючи можливі санкції.

3. З нами Ви можете забути про головний біль з постійними пошуками бухгалтера, який у будь-який час може піти від Вас на іншу роботу.

4. Ми не йдемо у відпустку та не беремо лікарняний. Наша фірма справді гарантує безперервне та якісне ведення бухгалтерського обліку.

І нарешті – з нами Ви не тільки отримаєте якісні бухгалтерські послуги. За додатковою домовленістю ми забезпечимо Вас необхідними податковими, юридичними консультаціями, аудиторськими послугами різного характеру.

Все що Вам потрібно – це:

- періодично передавати нам первинну бухгалтерську документацію;
- щомісячно отримувати від нас інформацію про податки та інші обов'язкові платежі;
- укласти із нами договір.

Зробіть вибір, вигідний для Вас!

(044)278-05-88

(097)178-90-89

(066)178-20-42

www.af-analitik.com.ua